

Nova desnica i stara ljevica u Jugoistočnoj Europi

Walter Baier / Stanislav Dodov / Rade Dragojević / Angelina Giannopoulou / Nenad Glišić
Dinko Kreho / Tadej Kurepa / Miloš Perović / Florin Poenaru / Tjasa Pureber / Artan Sadiku

Nova Desnica i Stara ljevica u Jugoistočnoj Europi

Izdavač:
Udruženje za medijsku demokraciju i transform!

Urednica:
Anja Vladislavljević

Prevoditelji:
Bartul Čović, Iva Čačić, Ivana Jandrić, Andrea Milat, Lahorka Nikolovski, Milena
Ostojić, Anja Vladislavljević, Nikola Vukobratović

Dizajn i prijelom:
mood.works

Zagreb, 2018.

<https://www.transform-network.net/>

transform! europe EUPF is partially financed through a subsidy from the European Parliament.

Sadržaj

Uvod	3
Stara Ljevica	
Florin Poenaru: Socijaldemokracija na vlasti: rumunjski slučaj	6
Artan Sadiku: Reformiranje makedonskog političkog sustava	13
Nenad Glišić: Bankrot srpske socijaldemokracije	18
Rade Dragojević: Socijaldemokracija na periferiji: brend bez političkog sadržaja	25
Dinko Kreho: Politička paraliza “građanske” opcije u BiH	30
Angelina Giannopoulou: Od hegemonije do propasti: kratka povijest grčke socijaldemokracije	36
Nova desnica	
Tadej Kurepa: Srpski neonacisti na čekanju	43
Miloš Perović: Mreža crne internacionale	51
Florin Poenaru: Ima li Rumunjska ekstremnu desnicu?	56
Stanislav Dodov: Bugarski lovci na izbjeglice	60
Tjaša Pureber: Nova lica fašizma u Sloveniji	66
Walter Baier: Živimo u opasnim vremenima	72
Biografije	77

Uvod

U proteklim godinama Europa je doživjela neočekivani rast snage i utjecaja ekstremne desnice. Istovremeno, neke od tradicionalno najvažnijih lijevih partija postupno su izgubile veliki dio svoje podrške, nakon što su desetljećima igrale ključnu ulogu u političkom životu svojih zemalja. Ova publikacija nastoji rasvijetliti međupovezanost ovih dvaju procesa. Objavljena uz podršku organizacije *transform! europe*, ona donosi niz eseja i članaka prethodno publiciranih na regionalnom portalu Bilten.org koji financijski podupire beogradski ured fondacije *Rosa Luxemburg*. Ovi tekstovi nude jedinstven i vrijedan pregled “Nove desnice i stare ljevice u Jugoistočnoj Europi”. Iako pisani u specifičnim kontekstima tijekom protekle četiri godine, oni nude dublje, analitičko razumijevanje širih političkih kretanja pa nijedan od njih u međuvremenu nije izgubio na svojoj aktualnosti.

Nakon što su socijaldemokratske partije diljem Europe okrenule leđa svojoj tradicionalnoj masovnoj bazi, odnosno radničkoj klasi, te su prihvatile većinu centrističkih socioekonomskih politika, one su postupno izgubile podršku unutar širih narodnih slojeva. Upravo je dugotrajno slabljenje starih lijevih stranaka bilo jedan od uzroka uzleta novih snaga desnice. Ekonomska kriza koja je izbila 2008. godine samo je dodatno ubrzala ove procese. Izostanak uvjerljive političke alternative s lijeva tijekom krize, ostavio je otvoren prostor za ekstremnu desnicu da se predstavi kao istinski branitelj deprivilegiranih dijelova populacije. Postupan rast izborne podrške ekstremne desnice pokazao je da ljevica mora pronaći nove metode kojima će povratiti narodnu podršku, onkraj trećeputaškog konsenzusa koji je u konačnici uništio velik dio tradicionalne socijaldemokracije. Stoga, uspjeh u borbi protiv ekstremne desnice, u najvećoj će mjeri ovisiti o sposobnostima ljevice da pronađe nove političke i ideološke osnove za vlastiti preporod.

Naš prvi tematski blok bavi se socijaldemokratskim strankama u Jugoistočnoj Europi.

Te su stranke uspostavljene diljem regije nakon sloma socijalističkih režima. Političke i izborne putanje ovih stranaka su itekako indikativne za šire ekonomske, socijalne i političke promijene kojima smo svjedočili u posljednjih deset do dvadeset godina. No važno je primijetiti i razlike, ne samo u putanjama već i u ideološkom sadržaju i klasnim pozadinama ovih stranaka. Dok neke od njih dijele političke profile i sudbine socijaldemokratskih partija diljem Zapadne Europe, druge su primarno određene lokalnim političkim kontekstom i okvirom. Naš cilj je da s ovim tematom damo nijansiraniju sliku kapaciteta i ograničenja socijaldemokratskih stranaka u regiji.

Također, Jugoistočni dio kontinenta ne predstavlja iznimku ni kada govorimo o uzletu ekstremne desnice. Ipak, bilo bi pretjerano pojednostavljeno krajnju desnicu na Balkanu smatrati samo provincijalnom manifestacijom istog fenomena koji postoji na Zapadu. Ona ima svoju povijest, svoje ciljeve i načine djelovanja koji imaju određene sličnosti, ali i značajne specifičnosti u pojedinim zemljama. Obrana demokracije u Jugoistočnoj Europi zahtijeva bolje razumijevanje konkretnih uvjeta u kojima su se pokreti ekstremne desnice razvili, kao i pažljiviju analizu implementacija njihovih različitih tehnika. Vjerujemo da naš drugi dosje u kojem analiziramo krajnju desnicu na Balkanu može značajno doprinijeti edukaciji lokalnih aktivista i istraživača u regiji, ali i šire.

Anja Vladislavljević

Stara Ljevica

Socijaldemokracija na vlasti: rumunjski slučaj

Rumunjska socijaldemokracija predstavlja prilično neobičan politički fenomen u Istočnoj Europi. Tamošnja Socijaldemokratska stranka (PSD) ne samo da trenutno upravlja zemljom, već je i glavni protagonist rumunjske tranzicije pa utoliko i najodgovorniji faktor za trenutno stanje u zemlji. Usprkos tome, to je jedna od rijetkih stranaka lijevog centra u regiji koja je sve do danas zadržala široku biračku podršku. Zadnjih godina, PSD-ova vlada je izložena čestim prosvjedima na rumunjskim ulicama koji lako dobivaju simpatije međunarodne javnosti. Naizgled, stvar se čini jednostavnom: bijesni građani prosvjeduju protiv korumpirane političke elite. No politička dinamika u zemlji je zapravo puno kompleksnija. Ovaj tekst je komentar prosvjeda iz augusta 2018. u kojem se pokušavaju detektirati glavni akteri u borbama za moć koje čine pozadinu sukoba prosvjednika i policije.

Florin Poenaru

Prošlog mjeseca, Rumunjska je nakratko opet došla u središte pažnje međunarodne javnosti, osobito nakon što su na prosvjedu protiv vladajuće koalicije 10. augusta, na kojem je sudjelovalo osamdeset tisuća ljudi, izbili nasilni sukobi. Policija je doista brutalno intervenirala, koristeći suzavac, vodene topove i palice protiv prosvjednika. Gotovo petsto ljudi je zatražilo medicinsku pomoć, a stotine su podnijele prijave protiv žandara nakon prosvjeda. Videi i fotografije policijske brutalnosti kružili su po međunarodnoj štampi i izazvali bijesne reakcije u Rumunjskoj.

Nije teško osuditi policijsko nasilje. No to nije cijela priča, a nju je, kada je riječ o Rumunjskoj, sve teže pratiti. Otkad je ova garnitura došla na vlast u novembru 2016., u zemlji vlada neviđena razina političke nestabilnosti. Nепrestane ulične demonstracije protiv vladajuće Socijaldemokratske stranke (PSD) samo su dio priče. Proturječne politike i borba među frakcijama te stranke doveli su do neobične situacije da je parlamentarna većina već dva puta rušila svog premijera. Ovog vikenda, čelnici PSD-a održali su izvanredni sastanak na kojem su se frakcije otvoreno sukobljavale i raspravljale o rušen-

ju ili barem preslagivanju još jedne vlade. Paradoksalno je to što je riječ o jednoj od najvećih parlamentarnih većina u postsocijalističkom periodu.

Da bismo razumjeli trenutnu situaciju u Rumunjskoj, prvo trebamo raskrstiti s najčešćim interpretacijama i klišejima. Ne radi se samo o tome da su one pogrešne, pristrane ili samoopravdavajuće, već su i na granici potpune iracionalnosti. Zapravo, jedna od najdramatičnijih posljedica trenutne političke i društvene krize je potpuna suspenzija razuma. Društvo je – ili barem izgleda kao da je – do te mjere politički podijeljeno da nema prostora za diskusije, a kamoli analize. Moraš biti ili za ili protiv nečega, ne postoji međuprostor ili nijanse. Par glasova koji su se oduprli iskušenju da se svrstaju u redove jednog ili drugog tabora odbačeni su bilo kao izdajice, bilo kao budale koje nisu sposobne shvatiti važnost trenutka i priključiti se borbi.

Borba protiv korupcije?

Ali odbacivanje razuma i napuštanje kritičkih aparata nisu ograničeni samo na lokalce. Tako je međunarodni portal OpenDemocracy¹ objavio članak koji nije samo zauzeo poziciju prosvjednog pokreta koji se vani predstavlja pod oznakom #resist, već i ponudio karikaturu druge strane. Britanski Guardian² je slično tome odustao od svakog opreza i objavio hvalospjev prosvjednicima. Usto je mistificirao i razlog zašto su ljudi tog 10. augusta izašli na ulice te naprosto izmislio zahtjeve koje prosvjednici nikada nisu istaknuli. Još je veće iznenađenje bilo kada je ljevičarski časopis Jacobin³ objavio tekst rumunjskog novinara u kojem se ponavljaju svi narativi i klišeji rumunjske desnice. Alexandra Ghit to je pokušala dekonstruirati u članku za Lefteast.⁴

1 Roland Clark, "When liberals have had enough: a new wave of protests in Romania", OpenDemocracy, 17. augusta 2018.; <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/roland-clark/when-liberals-have-had-enough-new-wave-of-protests-in-romania>

2 Claudia Ciobanu, "Migrants left for a better life. Now they fight for a better Romania", The Guardian, 22. augusta 2018.; <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/aug/22/romania-migrant-diaspora-protest-police-crackdown-corruption>

3 Matei Bărbulescu, "Voting With Their Feet", Jacobin, 23. augusta 2018.; <https://www.jacobinmag.com/2018/08/romania-psd-corruption-protests-emigration>

4 Alexandra Ghit, "Not as good as they look: Romania's latest anti-corruption protests", Lefteast, 28. augusta 2018.; <http://www.criticatac.ro/lefteast/not-as-good-as-they-look/>

Odakle ovo nerazumijevanje? Kako je moguće da su ovi mediji bili nesposobni odmaknuti se od službenog narativa i provesti dublju analizu? Razlog tome moglo bi biti napuštanje onog što je György Lukács nazivao totalitetom: analize društvene stvarnosti kao cjeline. Drugim riječima, ovi narativi o prosvjedima, ili društvenoj situaciji u Rumunjskoj općenito, nametljivo daju samo jednu stranu priče, a nešto uvijek izostavljaju.

Priča koju prosvjednici nude lako zavara, jednostavna je i s njom svatko može suosjećati: radi se navodno o borbi protiv korumpirane stranke, koju vodi osoba s osuđujućom presudom i koja pokušava otežati borbu protiv korupcije. Iako je doista moguće da bi se propitivanjem trenutnog zakonodavstva mogli okoristiti i neki članovi vladajuće strane, nekritička obrana trenutne “antikorupcijske” kampanje sasvim je neopravdana. Njome se ignorira do koje je mjere ta kampanja zapravo postala sredstvo političkog obračuna. Kampanju je započeo bivši predsjednik Traian Băsescu kako bi iz utakmice eliminirao svoje etablirane konkurente. To ne znači da korupcija nije problem u Rumunjskoj, ali je njezina definicija u zakonodavstvu veoma uska pa zahvaća samo aktivnosti političara i državnih funkcionera. Odgovornost kapitala, osobito stranih kompanija, vješto je zamučena. Tijekom Băsescueve vladavine, članovi PSD-a neproporcionalno su padali kao žrtve antikorupcijske kampanje. Do koje je mjere cijela stvar bila politizirana postalo je najvidljivije kada su nakon odlaska Băsescua s vlasti njegovi najbliži suradnici i sami završili s optužnicama te bili prisiljeni odstupiti.

Represivni aparat na vlasti

Ali problem nije samo u namjeri antikorupcijske kampanje, jer su dugotrajne posljedice još gore. Za početak, ona je uspjela potpuno oduzeti svaki kredibilitet političarima i samoj politici. Oni su postali prljavi po svojoj prirodi: svemu vezanom uz politiku ne smije se vjerovati i mora ih se držati pod strogom kontrolom. Prazninu nastalu nakon diskreditacije politike popunili su neizabrani tehнокrati. Također, kampanja je dala veliku moć Rumunjskoj obavještajnoj službi (SRI). Nedavno objavljeni dokumenti komunikacije SRI-a i tužiteljstva pokazuju do kojih je zastrašujućih razmjera cijela stvar pod kontrolom tajne policije. Njezini postupci nisu ilegalni upravo zato što su zakoni promijenjeni kako bi ograničili demokratska prava osoba pod

istragom, ali dokumenti pokazuju kako je procedura redovito bila na granici legalnosti. Aktivnosti tajne policije zadržale su veliku potporu javnosti i Ureda predsjednika, što je nastavljeno i u mandatu aktualnog predsjednika Klause Iohannisa, iako im nedostaje bilo kakav nadzor politike ili javnosti.

Zloupotrebe ovlasti su u takvoj situaciji neizbježne, pa je posljedica bila podizanje optužnica protiv pojedinih političara bez ijednog trunca dokaza. Cilj je bio da ih se posrami i tako natjera na ostavku. Tijekom posljednjih nekoliko mjeseci, sudovi su morali obustaviti čitav niz postupaka bilo zbog nedostatka dokaza ili proceduralnih grešaka u istrazi. Najgori slučaj je bio kada je Nacionalna uprava za borbu protiv korupcije (DNA) pokrenula postupak protiv vlade zbog donošenja jedne uredbe. Drugim riječima, tajna je služba željela progoniti legalno izabranu vlast zbog njezinih odluka. Skandal je naposljetku rezultirao ostavkom Codruțe Kövesi, šefice DNA, početkom ove godine. Kampanja i njezine zloupotrebe naposljetku su omogućile osamostaljenje pravosuđa i tajnih službi od države i pretvaranje tužitelja u političke figure.

Kövesi i njezine kolege iz pravosuđa i tajne policije počeli su igrati sve značajniju ulogu u javnom životu i koristiti svoje funkcije kako bi intervenirali u političke sukobe i utjecali na rad parlamenta. U Rumunjskoj je postalo uobičajeno da tužitelji daju svoja mišljenja o zakonima koje izglasava parlament. U nekoliko navrata organizirali su čak i bojkot zakona. Princip da je parlament taj koji izražava želju naroda i jedini zakonodavac u Rumunjskoj dakle ne ugrožavaju neke mračne sile iliberalizma, već zagovornici i podupiratelji borbe protiv korupcije. Kao što je nedavno rekao novinar Ciprian Șiulea, antikorupcijska kampanja uspjela je urušiti čak i one skromne natruhe demokracije koje su postojale u postsocijalističkom periodu, oduzimajući državi i društvu oruđa za ograničavanje autoritarizma.

Stranka provincijalaca

Nekritički i slijepo podržavati antikorupcijsku kampanju u Rumunjskoj znači prikrivati njezine zloupotrebe i ignorirati njezin karakter. To je također i oblik potpore institucijama sile koje postupaju u autoritarnom maniru bez pravog političkog nadzora i nadzora javnosti. Naposljetku, to je oblik po-

drške eroziji mršavog demokratskog okvira u ime vrlo apstraktnog (i vrlo problematičnog) principa pravednosti. Desničarski populizam, neliberalne prakse i autoritarizam političkih lidera koji su sada gotovo norma u većini Europe i Sjedinjenim Državama nisu nova pojava u Rumunjskoj. Ovdje su na djelu od 2004. godine pod izgovorom borbe protiv korupcije.

PSD je pokušao ograničiti zloupotrebe antikorupcijske kampanje i reorganizirati ju kako bi došla pod snažniji politički nadzor. To je nešto što je apsolutno nužno te je uz to u skladu s odlukama Ustavnog suda koji je ranije upozorio na neustavne aspekte antikorupcijskih zakona i praksi. No, kao što je ispravno primijetio pisac Costi Rogozanu, PSD-u kao stranci nedostaje kredibiliteta za provedbu tako važne i osjetljive stvari, kao što im nedostaje i kvalitetnih kadrova. Sumnje oko pravih namjera socijaldemokrata uparene s pojedinim izrazito glupim potezima ključnih članova stranke potaknule su prosvjede i dovele do trenutne nevjerojatne razine mržnje prema njima.

No, opet, to je samo dio priče. Drugi dio povezan je s pitanjem klase. Urbani prosvjednici u tri-četiri velika rumunjska grada u kojima su prosvjedi bili najjači mrze PSD ne samo zbog stava o antikorupcijskoj kampanji već i zbog društvenog sloja koji ta stranka predstavlja. Taj sloj nisu siromašni, kako se to obično ali krivo predstavlja, već sitna buržoazija malih gradova i ljudi zaposleni u državnoj birokraciji. Kod prosvjednika se dakle ne radi samo o mržnji prema vođama PSD-a, već ta mržnja zahvaća i članove i birače te stranke. Da stvar bude gora, trenutno vodstvo je idealan predstavnik habitusa provincijalne sitne buržoazije na radost prosvjednika koji ih stalno ismijavaju. To je dodatno ojačalo averziju prema stranci i doprinijelo trajanju i žestini prosvjeda.

Autoritarci bez vlasti

Kao najvažnija stranka rumunjske tranzicije, PSD snosi dobar dio odgovornosti za trenutnu situaciju u zemlji. Ali pokušaj da se problemi svedu na tu stranku, kao što to čine prosvjednici, je očita pogreška. I tu dolazimo do još jednog paradoksa. Iako socijalne i ekonomske politike koje u posljednje vrijeme provodi PSD zaslužuju oštru kritiku, na prosvjedima nije spomenuta ni

jedna od njih. Dapače, na prosvjedu 10. augusta nije spomenuto gotovo ništa: prosvjednici su samo zatražili da vlada da ostavku i da se socijaldemokrati povuku. Njihov slogan glasio je “Muie PSD”, što se ugrubo može prevesti kao “Puši kurac PSD”. To je tipično ponašanje rumunjske opozicije koje omogućuje socijaldemokratima da se predstave kao žrtve. Vrhunac se zbio nekoliko dana nakon prosvjeda kada se predsjednik PSD-a Liviu Dragnea pojavio na televiziji i ustvrdio da je na njega prošle godine pokušao atentat. Priča je zvučala toliko neuvjerljivo da su mnogi posumnjali u njegovu psihičko zdravlje. Dragnea nije uspio skrenuti pažnju s policijskog nasilja (što je bila intencija televizijskog nastupa), ali je uspio još niže spustiti ljestvicu razumnosti u javnom prostoru.

Pojedini sudionici prosvjeda usporedili su Dragnein nastup s tvrdnjama turskog predsjednika Recepta Tayyipa Erdoğana da je protiv njega pokušao državni udar, što je poslužilo kao još jedna ilustracija utrke dviju strana prema dnu u grotesknim tvrdnjama. Cijeli narativ prema kojem su Dragnea i PSD lokalna utjelovljenja sličnih pojava u Mađarskoj, Poljskoj ili Turskoj nema nikakvih temelja. Rumunjski socijaldemokrati su oduvijek nastojali biti usko povezani s državnim aparatom, pa je autoritarnost sastavni dio njihova djelovanja, iako ni blizu razine poput one u navedenim zemljama. Razlog je jednostavan: oni naprosto ne mogu dobiti vlast ni kontrolu nad državom kao što to mogu Viktor Orbán ili Erdoğan, upravo zato što je prava vlast u rukama pravosuđa i SRI-a.

Sukob unutar državnog aparata?

Vratimo se još jednom na događaje 10. augusta. Nasilje policije bilo je bez sumnje odvratno, ali ne i iznenađujuće. Policija je dobro financirana represivna institucija koja je 2012. jednako brutalno pretukla prosvjednike protiv mjera štednje na ulicama Bukurešta, a većina nogometnih navijača o njihovom nasilju može svjedočiti na tjednoj razini. No to nasilje je samo dio priče. Ponašanje policije je tog dana također bilo potpuno kaotično, nedosljedno i amatersko. Kasnija istraga je taj dojam samo potvrdila. Državni službenici davali su proturječne izjave i međusobno su prebacivali krivnju. Žandarmerija je bila u rasulu, a ministar unutarnjih poslova potpuno izbezumljen situacijom i neusklađen sa svojim podređenima i povezanim

institucijama.

Iako nije dobro pretjerano spekulirati u situaciji u kojoj nemamo dovoljno informacija, dopustite mi da, u skladu s vladajućim raspoloženjem u Rumunjskoj, ipak ponudim svoju teoriju. Ono što se dogodilo 10. augusta, a pritom prije svega mislim na nasilnu, ali i kaotičnu i šlampavu reakciju policije, zapravo je simptom većeg problema. Na prvi pogled i prema narativu koji je prihvatila većina medija, radi se o borbi između plemenitih prosvjednika i zlog PSD-a oko pitanja korupcije. Možemo ponuditi drugačiju interpretaciju: ono što se događa zapravo je vrlo konkretna borba za moć između različitih grana i struktura autonomnih državnih institucija koje nastoje očuvati ili ojačati svoj udio u vlasti. Nešto slično svojevremeno je opisivao grčki sociolog Nikos Pulancas. SRI i pravosuđe koji imaju najviše za izgubiti ukoliko bi došlo do veće političke kontrole, očekivano su najaktivniji u toj borbi. Naposljetku, prosvjedi 10. augusta nisu imali službene organizatore ili vođe – zapanjujuće za okupljanje na kojem se pojavi osamdeset tisuća ljudi. Ovakva interpretacija možda graniči s teorijama zavjere, ali mogla bi biti najracionalnija ponuđena u trenutnoj situaciji.

S engleskog preveo Nikola Vukobratović

Reformiranje makedonskog političkog sustava

Na posljednjim izborima (2016.) u Makedoniji, birači su po prvi puta glasali van zacrtanih granica etničke pripadnosti. S velikim nadama javnosti, vlast je tada nakon dugog perioda dominacije desnice ponovno preuzeo Socijaldemokratski savez Makedonije. Time je započeo proces mijenjanja fokusa makedonske parlamentarne politike s etničkih pitanja prema socijalnim i ekonomskim. Uspjeh ovog procesa ovisit će upravo o ulozi vladajućih socijaldemokrata koji se suočavaju s velikim preprekama. Prva od njih je priroda makedonskog parlamentarnog sustava koja favorizira glasanje po etničkim kriterijima. Pored toga, strukturalna ograničenja socijaldemokratskih ekonomskih politika i ovdje su na djelu, osobito s obzirom na vladinu nedvosmislenu posvećenost pristupanju euroatlantskim integracijama.

Artan Sadiku

Postjugoslavenske republike izgrađene su na bazi etnonacionalizma, a ta činjenica i danas utječe na svakodnevne izazove koji često nemaju veze s etničkim pitanjima. Dominacija etničke dimenzije u formalnoj politici mnogih postjugoslavenskih republika nije povezana s aktualnim ožvljavanjem etno-nacionalizma u Europi, već predstavlja kontinuitet modela uspostavljenog još u 1990-im godinama. Takav put izgradnje novih društava posljedica je ideološkog bankrota jugoslavenskih elita koje nisu imale ništa za ponuditi osim etnonacionalističkih narativa kako bi prikriji potpunu propast novog neoliberalnog ekonomskog modela koji je inauguriran skupa s obećanjima o boljem životu.

Makedonija je bila hvaljena kao “oaza mira” zbog toga što je napustila Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju bez većih unutarnjih potresa kakvi su pratili raspad ostatka države. No, Ustav iz 1991., usvojen u duhu dominantne etno-nacionalističke doktrine, sadržavao je preduvjete potrebne za sazrijevanje buduće krize. Nakon desetljeća ispunjenog strahovima od prelijevanja ratova iz susjedstva, neizbježna kriza započela je 2001. godine.

Te je godine potpisan Ohridski sporazum koji je konzervirao etničke sukobe u Makedoniji, iako se u trenutku potpisivanja činilo da ima demokratski predznak. Zamišljen je kao inkluzivni i integracijski mehanizam za izbjegavanje budućih etničkih sukoba. Međutim, ono što je trebao spriječiti, u konačnici je omogućio. Tijekom deset godina nakon potpisivanja ovog sporazuma, parlamentarnom politikom zadominirala je podjela upravo po etničkim linijama. Stvorene su paralelne političke arene – makedonska za etničke Makedonce i albanska za etničke Albance – dok su političke stranke postale gotovo potpuno etnocentrične.

Tek kada se 2011. godine javnost mobilizirala po pitanju ubojstva novinara Martina Neškovskog, za što su osumnjičene bile tajne službe, počeo se oblikovati transetnički društveni pokret fokusiran na supstancijalna politička i socijalna pitanja, nepovezana s međuetničkim odnosima. Do 2015. godine Makedonija je tako doživjela niz velikih prosvjeda i društvenih mobilizacija s novim političkim zahtjevima koji nadilaze etničke granice, s kojima su se svi mogli identificirati, poput problema obrazovanja, zdravstvene zaštite, prava radnika i socijalne sigurnosti. Po prvi puta u novijoj povijesti zemlje, značajni društveni pokreti organizirani su neovisno o etničkim barijerama.

Simpatije narodnih masa prema ovakvoj političkoj artikulaciji ubrzo su uvidjeli i u Socijaldemokratskom savezu Makedonije (SDSM). Oni su na parlamentarne izbore 2016. godine izašli s platformom koja je adresirala zahtjeve formulirane na protestima. Uz pomoć glasova etničkih Albanaca, SDSM se uspio približiti dotad vladajućoj stranci, Unutarnjoj makedonskoj revolucionarnoj organizaciji – Demokratskoj stranci za makedonsko nacionalno jedinstvo (VMRO-DPMNE) te u konačnici formirati koalicijsku vladu s albanskom etničkom strankom Demokratskom unijom za integraciju (DUI).

Nova vlada dobila je zadatak da započne novu eru makedonskoj politici i društvu, socijalno, ekonomski i kulturno iscrpljenom desetljećem represivne vlasti Nikole Gruevskog. Izazovi postavljeni pred novu vladu uglavnom su se ticali pitanja reforme pravosuđa, vladavine prava, slobode medija i demokracije. Ova su pitanja ujedno postavljena kao prioritete koje zemlja mora zadovoljiti za pridruživanje Europskoj uniji.

No tijekom provođenja reformskih politika, premijer se počeo suočavati s problemima uzrokovanim nužnošću podjele vlasti s koalicijskim partnerima. U ovom slučaju radilo se dakako o albanskoj stranci DUI, koja je bila na vlasti i prethodnih deset godina, u koaliciji s VMRO-DPMNE-om Nikole Gruevskog. Problemi su nastali zbog toga što albanska stranka nije zainteresirana za reformski program koji bi ciljao na poboljšanje ekonomskog, socijalnog i kulturnog položaja Albanaca. DUI i dalje u prvi plan stavlja etničke interese, ciljajući na privlačenje glasova etničkih Albanaca koji su na prošlim izborima povjerenje dali socijaldemokratima. Zbog toga albanska stranka ciljano formulira etničke zahtjeve koji premijera Zorana Zaeva dovode u neugodnu poziciju spram njegovog etnički makedonskog biračkog tijela. Cilj je oslabiti Zaeva i na taj način potaknuti njemu naklonjene albanske glasače da se vrate nazad u etnički, albanski politički kamp.

Brisanje etničkih stranaka

Ovdje treba naglasiti da etnički problemi trenutno nisu visoko na listi prioriteta parlamentarne politike, no sama etnička forma koalicije i činjenica da ju čine stranke čiji glasači biraju po etničkim linijama, jedan su od uzroka neuspjeha reformističkih pothvata vlade. Reforme nove vlade i dalje ne izlaze van okvira neoliberalne doktrine kako ju je postavio Gruevski, no proizvode značajne i dobrodošle promjene u području slobode izražavanja, kulture i formalne demokracije. Stoga je velika promjena potrebna i u proceduri konstituiranja vlade. Nužno je transformirati tradicionalni model etnički determiniranih vladajućih koalicija kako bi vlada mogla funkcionirati kao homogena cjelina, s ciljem implementacije supstancijalno novih politika.

Tradicionalna kritika, koja kaže da bi brisanje etničkih stranaka proizvelo novi model dominacije etničkih Makedonaca nad Albancima, više nije legitimna s obzirom na promijenjeni kontekst u kojem su glasove socijaldemokratima dali i mnogi Albanci, kao što su se i na listama SDSM-a našli mnogi Albanci. Izazov koji stoji pred SDSM-om je stvaranje otvorene i reprezentativne političke stranke koja će okupljati makedonske građane neovisno o etničkom podrijetlu. Taj proces, započet na izborima 2016., svakako treba nastaviti. No, koliko su se točno socijaldemokrati spremni potruditi oko ovog pitanja, nije sasvim jasno. Promjene u stranačkim struk-

turama zasad su još uvijek kozmetičke prirode, što posljedično ograničava i doseg privlačnosti SDSM-a među Albancima.

Prema političkim analizama koje su se bavile pitanjem funkcionalnosti vlade, albansko biračko tijelo u Makedoniji i samo bi profitiralo od promjena sustava, što je argument kontra ustaljenog straha od gubitka albanskog glasa u vladi, ako etnička albanska stranka tamo ne bi imala zagwarantirano mjesto. S obzirom na činjenicu da je albanska politička stranka u vladajućoj koaliciji uvijek manja stranka, njezini su politički interesi uglavnom u sjeni prioriteta veće stranke. Time i etnički interesi manje stranke u pravilu bivaju zasjenjeni prioritetima veće stranke, što povratno onemogućuje realizaciju interesa manje stranke te u pravilu rezultira etničkim napetostima u zemlji.

S druge strane, politička stranka koja računa na glasove Albanaca u Makedoniji i ugrađuje u svoje strukture značajan broj predstavnika ove zajednice, može se suočiti s problemima etničke prirode kroz interne rasprave. Pronašavši rješenja problema na ovakav način, te nakon dogovora s koalicijskim partnerima, vladajuća stranka može implementirati željene politike istovremeno izbjegavši ucjene i političku trgovinu. Etička politika pritom ne bi potpuno nestala iz parlamentarnog života Makedonije, već bi se uspostavio novi obrazac vođenja politike koji uključuje sve etničke zajednice pri rješavanju ne samo etničkih, već i svih drugih, važnih političkih problema.

U parlamentu Republike Makedonije trenutno sjedi šest etničkih albanskih stranaka koje se međusobno nacionalistički nadmeću pokušavajući nadjačati one druge. Na tako postavljenoj političkoj sceni neetničke potrebe Albanaca kao građana Makedonije često se zanemaruju. Prostor kojeg albanske stranke zauzimaju postaje ispunjen tek etničkim projektima što poprilično ograničava opći napredak. Neetničko političko preslagivanje trebali bi predvoditi socijaldemokrati, kao jedina stranka u zemlji s potencijalom transformacije političkog diskursa u neetnocentrični. Jedini politički prostor za značajnu promjenu, uzевši u obzir nastavak neoliberalnih ekonomskih politika, unutarnja je etnička rekonfiguracija političkih podjela u zemlji. Iako se u ovom trenutku ne čini političkim prioritetom socijaldemokrata, uvjeti o kojima govorimo ovdje oblikovat će makedonsku budućnost i mogli bi se

uskoro otkriti kao glavni politički izazov pred SDSM-om. Ako preoblikovanje partijsko-političkog modela u Makedoniji ne uspije, progres ostvaren u posljednje dvije godine mogao bi doživjeti regresiju koja će se manifestirati kroz obnavljanje etničkih napetosti. Uvjeti su to koje VMRO-DPMNE može lako iskoristiti, ako ne da se vrati na vlast, onda barem da ozbiljno nanese štetu aktualnoj vladi.

S obzirom na inzistiranje albanskih stranaka da baš sva otvorena politička pitanja interpretiraju kroz etničku dimenziju, postojeće probleme bit će izrazito teško riješiti, no ukoliko se proces transformacije makedonske parlamentarne politike uspješno provede, moglo bi to imati dubinske pozitivne učinke na društvo koje je zasad osuđeno na status quo zbog parlamentarnog modela dizajniranog po etničkim kriterijima.

Uzevši u obzir novi uzlet nacionalističkih politika diljem Europe, Makedonski slučaj može biti istovremeno lekcija i motivacija za odupiranje tim trendovima. Etnički baziranim politikama moguće se suprotstaviti samo artikulacijom socioekonomskih interesa naroda. Iako se još uvijek nisu pretočili u opipljive političke poteze, socioekonomski argumenti čine distinktivno obilježje makedonskih socijaldemokrata. No to će teško biti dovoljno ukoliko se ne dogodi realna promjena na bolje u životima većine makedonskih građana – kojoj god etničkoj skupini pripadali.

S engleskog prevela Andrea Milat

Bankrot srpske socijaldemokracije

Srbija ima dugu socijaldemokratsku tradiciju koja se proteže sve do posljednjih desetljeća 19. stoljeća. Stanje suvremene srpske socijaldemokracije ne odudara previše od situacije u drugim evropskim zemljama. Današnji “nasljednici” starih socijaldemokratskih pokreta u potpunosti su napustili ishodišna politička načela, ali za razliku od mnogih evropskih pandana izgubili su u potpunosti i bilo kakav politički utjecaj. Ideološki se oslanjajući na “zapadnjačke” i “građanske” vrijednosti zadnjih dvadesetak godina postupno su izgubili sav politički kapital, jer je miljenik Zapada postao bivši nacionalistički radikal Aleksandar Vučić.

Nenad Glišić

Začetak socijalističkih ideja u Srbiji nalazi se u periodu Kneževine Srbije, u drugoj polovini 19. stoleća. U to vreme, još uvek međunarodno nepriznata, ali faktički nezavisna Kneževina, pod upravom tada kneza, a kasnije kralja Milana, šalje određeni broj mladića u inostranstvo na školovanje. Među njima je bio i Svetozar Marković, rođen u Zaječaru. On je za vreme svog školovanja u Rusiji došao u dodir sa narodnjaštvom, uključivši se u rad revolucionarnih kružoka. Iz tog perioda, ostao je uticaj Černiševskog, Hercena i Dobroljubova. Posle Rusije, školovanje nastavlja u Švajcarskoj gde je počeo da proučava naučni socijalizam. Svetozar Marković je živeo kratko, samo 28 godina, ali je ostavio impresivno delo iza sebe koje je uticalo kako na razvoj društvene misli, tako i na književni i umetnički život.

Naime, pored unošenja socijalističke ideje u ruralnu Srbiju, Marković je označio i kraj romantizma te prelazak u realizam u umetnosti delom “Pevanje i mišljenje”. Veoma rano je došao u sukob sa režimom Milana Obrenovića koji je na kraju posredno doprineo Markovićevoj preranoj smrti. Naime, još za vreme školovanja u Cirihi objavio je članak u novosadskoj “Zastavi” zbog kojeg je izgubio stipendiju. Ostavši bez sredstava za školovanje, vratio se u Srbiju i pokrenuo list “Radenik” koji je izlazio 1871-72. godine. Zbog svoje političke delatnosti i tekstova protiv vlasti, 1874. godine je osuđen na devet meseci zatvora iz kojeg izlazi toliko bolestan od tuberkuloze da umire u

Trstu 1875. godine.

Trag koji je Svetozar Marković ostavio za sobom je vrlo dubok, imajući u vidu ne samo njegovu preranu smrt, već pre svega sastav tadašnjeg srpskog društva u kome je radništvo činilo jedan vrlo tanak, jedva postojeći sloj stanovništva, dok je pismenih bilo još manje. Iste godine kada je Marković umro, pokret koji je uobličavao i stvarao ostvario je svoju prvu izbornu pobjedu. Na lokalnim izborima u Kragujevcu u novembru mesecu 1875. godine, lista socijalista i radikala potukla je režimske liberale sa 7:1. Režim je pokušao da u februaru 1876. godine organizuje zbor na kome je bila pripremljena smena izabrane uprave, ali je plan demaskiran, pa su organizovane demonstracije koje su to sprečile, a taj događaj ostao je upamćen pod nazivom “Crveni barjak”, jer su demonstranti kroz grad proneli veliku crvenu zastavu na kojoj je ćirilničnim pismom bila napisana reč “samouprava”. Bila je to prva politička pobjeda mladog socijalističkog pokreta, ne samo u Srbiji, već i mnogo šire.

Svetozar Marković je postavio čvrste temelje nove ideologije; bio je revolucionar, a ne reformista. U jednom od svojih ključnih dela “Srbija na istoku”, izneo je mišljenje suprotno tada općeprihvaćenoj pretpostavci da se nužno mora ići jednu po jednu stepenicu u razvoju kapitalizma da bi se sistem srušio u njegovoj krajnjoj formi. Naprotiv, on je smatrao da se faze mogu i preskočiti, smatrajući porodičnu zadrugu, analognu ruskoj “obščini” nekom vrstom zametka novog društva u kome su sredstva za proizvodnju podružtvljena, jer u porodičnoj zadruzi svojina je bila kolektivna. Takođe, zastupao je ideju o Balkanskoj konfederaciji, kao odgovoru na ekspanzionizam novooslobođenih država.

Potpuni zaokret radikala

Radikali, koji su baštinili Markovićeve ideje, posle njegove smrti postepeno ih napuštaju. Osnivanje Narodne radikalne stranke 1881. godine pod Pašićevim rukovodstvom označio je zaokret, prvenstveno u delu agrarne politike, jer se Marković izjašnjavao za kolektivno vlasništvo nad zemljom, a zalagali su se za ustavne reforme, narodnu umesto stajaće vojske, parlamentarnu demokratiju i opšte pravo glasa. U vrhu stranke bili su neki od na-

jbližih saradnika i sledbenika Svetozara Markovića. Međutim, posle Timočke bune koje je izbila 1883. godine dolazi do potpunog zaokreta. Desetodnevna buna koja je izbila zbog namere vlasti da oduzima privatno naoružanje ugušena je u krvi. Zbog dva članka o ovom pitanju u radikalskoj “Samoupravi”, kralj Milan Obrenović ih optužuje za organizaciju oružane pobune i hapsi skoro čitavo rukovodstvo stranke, osim Pašića koji uspeva da prebegne u Bugarsku. Jedan deo njih, računajući i Pašića, dobija smrtne presude, koje nisu izvršene. Demoralisani radikali bili su spremni za kompromis, posle čega su, korak po korak, postajali systemska, a ubrzo i režimska stranka. Srpska socijaldemokratija je čekala svoju sledeću generaciju.

Tu generaciju predvodio je Dimitrije Tucović. Ideje Svetozara Markovića koje su njegovi savremenici izdali, ostvaruju snažniji utjecaj krajem 19. i početkom 20. veka. Od skromne propagandne grupe, 1901. godine prvo je obnovljeno “Beogradsko radničko društvo”, a zatim i “Odbor za vođstvo pokreta”. Predvodili su demonstracije protiv Pašića, zalagali se za stvaranje sindikata, a nakon demonstracija protiv kralja Aleksandra Obrenovića, Tucović je primoran da beži. Nakon “Majskog prevrata” kada je ubijen Aleksandar Obrenović, Tucović se vraća i iste godine, 1903., dolazi do osnivanja Srpske socijaldemokratske partije (SSDP).

SSDP postaje članica Druge internacionale, u okviru koje dolazi u sukob sa tada dominantnom austrijskom socijaldemokratijom, prvenstveno oko pitanja aneksije Bosne i Hercegovine. Pored žive propagandne i obrazovne aktivnosti, ovaj period u razvoju SSDP-a karakteriše principijelna antiratna politika. Iako je i u drugim partijama bilo frakcija koje su zauzimale ovu poziciju, protiveći se oportunističkom Druge internacionale, SSDP je bila jedina čiji su poslanici glasali protiv ratnih kredita. Istovremeno, to su bili jedini poslanici u Evropi koji su tako glasali u nacionalnim parlamentima. Uprkos takvom stavu, koji je u to vreme bio na liniji koju je zastupao Lenjin, sam Tucović, kao i drugi članovi partije nisu izbegli učešće u njemu. Razlog za to je dvojake prirode: prvo, napad Austro-Ugarske na Srbiju posmatrali su kao agresivni čin jedne imperije; drugo, delili su sudbinu većine naroda. “Neću ni sada, kao što nisam nikada, ni pomišljati da sebe sklanjam od sudbine koja prati ceo narod”, pisao je ocu Tucović na početka Prvog svetskog rata. Poginuo je na njegovom početku, 1914. godine u Kolubarskoj bici u blizini

Lajkovca.

Nasljeđe Dimitrija Tucovića

Političko zaveštanje SSDP-a je značajno i duboko, a isto se može reći i za delo Dimitrija Tucovića. Pored prevođenja Marksa, Bebela, Kauckog i drugih, Tucović je objavljivao i dela koja su jedinstvena, kako u vremenu u kome su nastala, tako i danas. Možda najbolji primer za to je knjiga “Srbija i Albanija: jedan prilog kritici zavojevačke politike srpske buržoazije”. U ovoj knjizi je iznesena kritika politike Kraljevine Srbije prema Albaniji, kao i zločini koji su počinjeni nad Albancima. Izdata posle dva balkanska rata, odnosi se na događaje koje je tadašnja javnost, a današnja historiografija opisivala kao kraj turskog državnog i vojnog prisustva posle više stotina godina. U toj opijenosti pobedom niko se nije bavio civilnim i nevinim žrtvama, a još manje je neko hteo vojsci, koja je dostigla vrhunac ugleda, da prigovara bilo šta. U atmosferi nabujalog i razbuktalog nacionalizma posle pobjeda u dva balkanska rata, a pod pritiskom Austro-Ugarske i sve izvesnijeg novog rata, Tucović objavljuje ovo istorijsko delo u kome je napisao da je “izvršen pokušaj ubistva s predumišljajem nad celom jednom nacijom”, koje je okvalifikovao kao zločinačko delo zbog koga se mora ispaštati. Za srpske trupe rekao je da nisu ušle u Albaniju kao brat, već kao osvajač. Iste godine kada je objavljena knjiga, Tucović je poginuo.

Sa druge strane, napadao je stavove o nacionalnom pitanju austrijske socijaldemokratije. Politika Austro-Ugarske bila je okvalifikovana kao kolonijalno-porobljivačka, a socijaldemokrate je optužio za podršku toj politici. To je bio samo jedan od uzroka razilaženja s partijama Druge internacionale.

Po završetku Prvog svetskog rata, članovi SSDP-a su većim delom zauzimali boljševičke pozicije. Oni koji nisu prihvatili revolucionarni program novoosnovane Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), nazvani su “centrumaši” i u prvo vreme su bili frakcija. Međutim, kada su posle Vukovarskog kongresa i promene imena u KPJ izdali svoj “Manifest opozicije KPJ”, isključeni su iz partije, pa su onda, zajedno sa njihovim istomišljenicima iz BiH i zajedno sa nemačkim socijalističkim grupama iz Banata osnovali Socijalističku radničku partiju Jugoslavije koja je kasnije, ujedinivši se sa još

dve slične organizacije, stvorila Socijalističku partiju Jugoslavije.

Zbog oportunitizma unutar svojih redova ova organizacija jednostavno nije bila u stanju da igra značajniju ulogu u političkom životu između dva velika rata. Iza sebe nije ostavila ništa politički značajno. Bili su članovi Druge internacionale. Živko Topalović, sekretar Socijalističke partije Jugoslavije, podržao je četnike Draže Mihailovića, te je bio član rukovodstva te organizacije. U svojstvu Mihailovićevog delegata odleteo je avionom u Italiju i ostao u emigraciji do smrti, 1972. godine. U odsustvu, 1946. godine, osuđen je na dvadeset godina zatvora.

Period socijalističke Jugoslavije

U posleratnoj Jugoslaviji je nasleđe Srpske socijaldemokratske partije, kao i preteče Svetozara Markovića, bilo visoko vrednovano. Posmrtni ostaci Dimitrija Tucovića su 1949. godine iz Lajkovca prebačeni na trg Slavija, gde je podignut spomenik. Po Svetozaru Markoviću nazvan je veliki broj škola u Srbiji, a jedno vreme je današnja Jagodina nosila ime Svetozarevo, kao i jedan univerzitet koji je devedesetih promenio ime.

Tokom postojanja jugoslovenskog samoupravljanja, nisu su javljale opozicione grupe koje bi se pozivale na socijaldemokratiju. U disidentskim krugovima u Beogradu bili su izmešani nacionalisti i liberali od kojih je kasnije nastala čitava silesija različitih političkih partija koje su se protiv Miloševićevog režima borile kao protiv komunističkog ili levičarskog. Sama Miloševićeva Socijalistička partija Srbije (SPS) je u to vreme pokušavala da se povremeno predstavi kao partija koja se poziva na bliskost sa španskim ili švedskim socijalistima. Početkom devedesetih osnovano je nekoliko partija sa socijaldemokratskim prefiksom, od kojih je jedna bila pokrenuta od bivših Miloševićevih saradnika, ali te partije nisu ostvarile uticaj na masovnijem planu.

Postmiloševićvska situacija

U drugoj polovini devedesetih počinje talas osnivanja različitih soci-

jaldemokratskih partija poput Socijaldemokratske unije (SDU), zatim Socijaldemokratije bivšeg generala Vuka Obradovića, a Demokratska stranka je također počela da koketira sa socijaldemokratijom. Doživljaj socijaldemokratije ove generacije partija svodio se na vesternizatorske ideje i prosečnoj osobi ih je bilo vrlo teško razlikovati od liberala, ako je uopšte ikakve razlike i bilo.

Posle pada Miloševića u oktobru 2000. godine različite socijaldemokratske stranke participirale su u vladi. Primjerice, aktualna vlada tako uživa podršku stranke Pokret socijalista Aleksandra Vulina. Ipak to ne svedoči o snazi već o slabosti socijaldemokratske opcije. Iako ankete govore da je u većem delu društva pozitivno doživljeno ono što bi moglo tradicionalno da pripada socijaldemokratskom korpusu ideja (solidarnost, ravnopravnost i slično), socijaldemokratske stranke ne uspevaju ostvariti ozbiljniji izborni uspjeh, već u najboljem slučaju završavaju kao mlađi partneri u vladajućim koalicijama.

Mutni koncept socijaldemokracije

Zapravo, u slučaju većine današnjih socijaldemokratskih stranaka u Srbiji, vrlo je nejasno na što se pojam socijaldemokratije odnosi. To nije ni čudo, sa obzirom na to da zapadne socijaldemokratske stranke, poput nemačke, francuske, skandinavskih, pa i laburista, devedesetih u najvećoj meri napuštaju sadržaj te politike, zadržavajući jedino tradiciju imena. Socijaldemokratija se u današnjoj Srbiji često svodi na pokušaj da se preuzme deo biračkog tela koji, po analizama, ima sklonost ka ovoj ideji. Tim analizama, međutim, nedostaje ključni podatak: da li taj deo stanovništva, naklonjen socijal-demokratiji, uopšte izlazi na izbore ili apstinira, sa obzirom na to da je izlaznost na izborima oko 50 odsto.

Bez obzira na deklarativnu orijentaciju, među današnjim socijaldemokratskim snagama nećemo naći nikoga ko, na primer, osporava privatizaciju kao koncept. Zato razlog za neuspeh stranaka sa socijaldemokratskom iskaznicom po padu Miloševića treba tražiti u tome što su identifikovane kao gorljivi članovi novog režima, zagovornici "ekonomskih reformi" te bezuslovne saradnje sa zapadnim silama, a na kraju i deo čitave partokratije koja se kompromitovala.

Sve u svemu, ako socijaldemokratiju uzmemo po aršinima savremeno eufemistički rečeno “levog centra”, onda ćemo videti da takva politika u Srbiji praktično nikada nije igrala bitniju ulogu. Jer, dok su Svetozar Marković i Dimitrije Tucović, između ostalih, imali ogroman uticaj, oni nisu imali nikakve veze sa “centrom”. Naprotiv, bili su revolucionari koji su se suprotstavljali dominaciji velikih sila, u prvom redu Austro-Ugarske. Oni koji u modernim vremenima sebe vole da nazivaju socijaldemokratama u najvećem broju slučajeva vode izrazito nekritičnu prozapadnu politiku i kao što smo napomenuli, većini prosečnih birača/ca, skoro je nemoguće razlikovati liberale od socijaldemokrata, naročito imajući u vidu da često nastupaju u koalicijama.

Njihova argumentacija je bila logika “manjeg zla” – nacionalisti će doneti novu izolaciju, tako se govorilo 12 godina. Međutim, kada je Srpska napredna stranka (SNS) koju čine bivši radikali na čelu s Aleksandrom Vučićem osvojila vlast, ispalo je da ih Zapad itekako voli. SNS se pokazao kao dobar i uzoran učenik Zapada. To je izazvalo pomor na takozvanom “levom centru” ili naprosto centru. Te stranke su u rasulu, jer jedini adut kojim su raspolagali – navodni ugled na Zapadu – oduzeo im je bivši radikal. Još gore po “građaniste” bilo je to što je SNS na mjesto premijerke odlučio postaviti deklarisanu lezbijku Anu Brnabić. Šta njima preostaje? Za utehu, imaju nadu da će SNS, poput svih vladajućih stranaka u Srbiji do sada, posle silaska sa vlasti doći na rub propasti.

Jasno je da postoji dubok jaz između tradicije srpske socijaldemokratije i njenih samozvanih naslednika. Bez obzira na to, veličina Svetozara Markovića i Dimitrija Tucovića ne može biti osporena. Njihovi likovi i njihovi primeri ostaju kao putokazi Srbiji, bez obzira na to šta govore ili rade oni koji se danas nazivaju socijaldemokratama.

Socijaldemokracija na periferiji: brend bez političkog sadržaja

Socijaldemokratska partija Hrvatske politički se formira na početku 1990-ih godina, u specifičnom povijesnom trenutku nestanka tradicionalne socijaldemokracije i otvorenog prihvaćanja neoliberalne agende. Tijekom svog drugog mandata na vlasti (2011-2015) stranka je zapala u tešku krizu koja se manifestirala kroz sve otvorenije frakcijske borbe. Od nastanka ovog teksta 2014. godine, centrifugalne tendencije koje autor ocrtava samo su se dodatno pojačale, pa se danas stranka nalazi na rubu raspada. Sve očiglednija postaje činjenica da u njoj nema ni ideoloških ni političkih kapaciteta za osmišljavanje i otpočinjanje novog političkog kursa koji bi mogao dovesti do preporoda stranke

Rade Dragojević

Taman kad su se tamo negdje po smrti prvog predsjednika Franje Tuđmana, krajem 1999. godine, domaće političke stranke, pa tako i Socijaldemokratska partija Hrvatske (SDP), počele oslobađati dotadašnjeg pritiska ratne i postratne stvarnosti, koja je političkim snagama dominantno određivala kurs djelovanja, pojavile su se nove “prisile fakticiteta”. Prije nego ih naznačimo, spomenimo da su devedesete godine prošlog stoljeća, kad je i domaća socijaldemokracija bila na najnižim granama (1992. godine, u drugom sazivu Sabora, SDP je imao 11 zastupnika, a tri godine kasnije još manje, deset zastupnika) i inače bile vrijeme defenzive i vrijeme kad je međunarodna socijaldemokracija pristajala na beskrajne koncesije, odnosno na planske ustupke neoliberalnom projektu na njegovom vrhuncu.

Početak devedesetih, tzv. Novi demokrati Billa Clintona prvi prigrljuju “nužne rezove” na stavkama obrazovanja i socijalne politike, a usporedno raspiruju strah među populacijom od navodno brzo rastućeg kriminala i ističu sigurnosnu politiku kao prioritet za unutar društvene potrebe. Istu politiku, ali nešto razrađeniju, nastavljaju laburisti pod vodstvom Tonyja Blaira, posebno nakon travnja 1995., kad Laburistička stranka na svom kongresu radikalno mijenja program i usmjerava ga prema kompromisu

s kapitalom i tržištem. Treći važan član takozvanog “trećeg puta” bila je Socijaldemokratska stranka Njemačke (SPD), koja pod vodstvom Gerharda Schrödera razvija novu doktrinu pod nazivom Die neue Mitte, čiji je vrhunac Agenda 2010, koja Njemačkoj odmjera rezanje socijalnih prava neviđeno još od Drugog svjetskog rata.

Pragmatizam i pasivnost

Novi set vanjskih prisila odnosi se na globalnu dominaciju privrednih tema i inzistiranje na novom političkom kursu unutar socijaldemokracije koji bi, riječima Anthonyja Giddensa, uključivao depolitizaciju društva, dezideologizaciju politike i demokratizaciju demokracije.

Britanski su laburisti programski odbacili klasnu borbu i zamijenili je zastupanjem cjelokupnog naroda, a ne samo jedne klase. Takav “narodnjački” preokret jasno je vidljiv i kod domaće socijaldemokracije od samih početaka višestranačja, ali joj prvih deset godina čak ni ustupak te vrste, dakle vođenje nacionalno, a ne klasno svjesne politike, neće pomoći u postizanju boljih izbornih rezultata.

Ono što domaću socijaldemokraciju od početka stoljeća pa do danas presudno definira jest njezina potpuna i kao takva često nekritička predanost dostizanju članstva u euroatlantskim asocijacijama. Stoga se sva politika, prije svega ona vanjska, kalibrira prema zahtjevima tog cilja. SDP je i inače partija koja u svojem, sad već četvrtstoljetnom djelovanju, pokazuje da nije ona politička snaga koja se rado miješa u društveno-političke tokove, odnosno da nije ona politička snaga koja se – iako bi to trebala biti barem prema svojoj tradiciji i svom inicijalnom habitusu – presudno upliće u povijesne tokove. Radije se pasivno prepušta imperativima sadašnjice i promovira sporazumaštvo kao glavni princip djelovanja. Drugim riječima, SDP nema baš nikakvu viziju budućnosti koja bi nadilazila postojeći politički horizont.

Stranka poduzetništva

U otprilike takvom kontekstu SDP dočekuje svoju prvu parlamentarnu

pobjedu u koaliciji s grupom liberalnih stranaka 2000. godine. Prvi mandat socijaldemokrata pod vodstvom Ivica Račana imao je dugoročne posljedice za stranku. Praktički sve glavne političke odluke o načinu vođenja države i društva donesene su i počele su se provoditi već tada. SDP-ov Zakon o radu iz 2014. pratio je liniju koju je zadala još Račanova vlada 2003. godine. Generalno govoreći, socijaldemokrati, a onda i vlast pod njima, vodili su otprilike ovakvu politiku: što se tiče fiskalne politike, svaki prihod od rasta radije se transferirao u pravcu konsolidacije budžeta negoli u redistribuciju. Obično bi bilo tako da kad se jednom konsolidacija završi, onda se više ne vraća na prethodnu razinu redistribucije. I porezna politika usmjeravana je u pravcu aktiviranja tržišta rada, posebno kroz samozapošljavanje, a ne u pravcu preraspodjele. Tu se u posljednjih 15 godina počelo baratati pojmom “ljudskog kapitala”, pa su politike zapošljavanja išle u pravcu ojačavanja tog koncepta. A to znači poticanje samozapošljavanja, ustrajavanje na prekvalifikacijama i guranje u prvi plan ideje cjeloživotnog obrazovanja. Tome treba dodati širenje baze atipičnih oblika zapošljavanja, a sve to skupa ide uz postepeno, ali ireverzibilno napuštanje tradicionalnih oblika zaštite stalno zaposlenog radništva. U socijalnoj politici preferira se privatizacija tih usluga. Najvažniji primjer toga bio je pokušaj SDP-ove vlade da autsorsa pomoćne poslove iz javnih i državnih poduzeća i institucija, koji je na kraju propao zbog pritiska sindikata.

Kad smo već kod autsorsanja, zanimljivo je da je socijaldemokratska vlast rado prepuštala cjelokupni društveni život tzv. civilnom ili trećem sektoru. No ono što je bilo novo i što je odistinski iznenadilo i zateklo premijera Milanovića i njegove suradnike bila je činjenica da civilno društvo može biti i desno, pa kao takvo prema nominalno lijevoj vladi nesuradnički nastrojeno. Naučili su to preko dva referenduma, onom provedenom o bračnim zajednicama i najavljenom, ali na kraju nerealiziranom o ćirilici u Vukovaru. Međutim, da su alat (referendum), kao i koncept (civilno društvo) zapravo ideološki adaptabilni, zna se odavno. Poznato je recimo da je američki desni civilni sektor početkom 1970-ih, upravo uz pomoć referenduma na lokalnim i širim razinama, pokušao i djelomično uspio amortizirati čitav niz postignuća, pogotovo iz domene obrazovanja, izborenih u radikalnim 1960-im godinama (povratak vjeronauka i himne u škole, uloga roditeljskih odbora, uvođenje kreacionizma u kurikulum, afirmiranje tzv. homescoolinga itd.).

Što se industrijskih politika tiče, budući da je SDP odustao od svoje tradicionalne baze, dakle radništva, okrenuo se poduzetnicima, a u tome je također pratio svjetski trend oslanjanja nominalno lijevih vlasti na biznis. Stoga sličica iz zagrebačkog disko-kluba Pepermint, na kojoj vidimo tadašnjeg premijera Milanovića kako brije s Emilom Tedeschijem, vlasnikom Atlantic grupe i drugim najvećim poduzetnikom u Hrvatskoj, nije ništa drugo doli žanr-sličica hrvatske, ali i međunarodne socijaldemokracije, na kojoj lijeva politika uživa u druženju s kapitalom. U tom kontekstu nije čudo da su sve oči uprte u direktne strane investicije ili u europski kapital, dok se istovremeno domaća privreda posve tercijarizirala i deindustrijalizirala. Posljedica je ta da se politika prošle socijaldemokratske vlade svela na verbalne ekshibicije i beskrajne kadrovske rošade, bez ikakvih značajnijih političkih posljedica.

Rekonstrukcije bez promjene

Prije spominjani pojam “prisile fakticiteta” posudili smo iz jednog teksta politologa Zvonka Posavca otprije dvadesetak godina, u kojem je opisivao strukturalne nemogućnosti da se na iole značajniji način djeluje na ljevici u Hrvatskoj. Primijetio je da to, između ostalog, dovodi i do smanjivanja razlika između stranačkih programa. I doista, ono čime se lijeva vlada može baviti – a vjerojatno i svaka druga koja će ostati u opisanim gabaritima, ma kojeg stranačkog predznaka bila – jest da manje ili više pošteno vodi državno računovodstvo. Budući da je sve prepušteno, bilo pod prisilom ili dobrovoljno, u ruke drugih, domaćoj administraciji ostaje jako malo posla. Jer vojna su pitanja pod ingerencijom strane vojne alijanse zvane NATO, financijsku nam politiku vodi Bruxelles programom kontrole javnog duga i proračunskog deficita, društvena su pitanja samovoljno predana u ruke tzv. trećeg sektora, a industrijske politike odavno su u domeni gatanja oko toga hoće li stranih investicija biti ili ne.

Realpolitik SDP-a u njegova dva vladajuća mandata nije bio određen nikakvim unaprijed zadanim i fiksnim setom pravila, već su se odluke donosile od slučaja do slučaja. To je rezultat sve teže premostive krize smisla soci-

jaldemokracije *en tout*. Ako u zemljama europskog centra nije bilo moguće prevazići ovu krizu, čak ni ambicioznim reformističkim pokušajem sjedinjenja socijalističkih i liberalnih koncepata, bilo bi nerealno očekivati veći uspjeh u perifernom, hrvatskom kontekstu.

Politička paraliza “građanske” opcije u BiH

Bosanskohercegovački politički sustav snažno je determiniran podjelom na nacionalističke i građanske opcije. Zato se “novi” građanski politički projekti uvijek iznova nasukavaju na hridi postdejtonske arhitekture BiH. Premda povijest iluzija građanskih alternativa tripartitnoj nacionalističkoj podjeli glasova i resursa sugerira njihovu neprobojnost, prostora za politički iskorak itekako ima. Za početak, nužno se obračunati s naočigled samorazumljivim distinkcijama poput one koja “građansko i individualno” suprotstavlja “nacionalnom i kolektivnom”.

Dinko Kreho

Pisanje o perspektivama “građanskih”, “alternativnih”, ili “ne-nacionalističkih” političkih opcija u BiH lako počne i završi općim mjestima. Opća mjesta mogu biti, među ostalim, multikulturalističke, liberalno-individualističke ili neoliberalne provenijencije, a protežu se u rasponu od poziva na više suradnje, tolerancije i povjerenja među narodima, preko insistiranja na emancipaciji pojedinca i afirmaciji njegovih/njenih prava, do tehnokratske promocije poslovno-poduzetničke pragmatičnosti kao navodne protuteže nacionalističkoj “iracionalnosti”.

Kroz aktivizam i društvenu kritiku na marginama se formiralo i radikalno lijevo stajalište, koje i nacionalističke i “ne-nacionalističke” stranačko-političke opcije odbacuje kao dvije ispostave kapitalističkog sistema, te insistira na potrebi za antikapitalističkom mobilizacijom kao primarnom obliku borbe. I mlada nestranačka ljevica nerijetko ispoljava manjak analitičnosti i svoje teorijske pozicije teško samjerava sa situacijom u politici i društvu – što opet vodi u proliferaciju općih mjesta i svojevrсну paralizu. U takvoj situaciji, pokušaji da kažemo nešto smisleno o mogućnostima i perspektivama “drugačijeg” političkog djelovanja na bh. sceni već su u početku višestruko otežani.

Širok raspon “građanskog”

Svakako bismo se najprije morali pozabaviti samim razlikovanjem između “nacionalističkog” i “građanskog”, koje se pri diskutiranju mogućih alternativa u BiH uporno ponavlja. Binarna opozicija između nacionalističkih barbara i civiliziranih, liberalnih, kozmopolitskih, rječju “građanskih” snaga, na konstitutivan je način oblikovala društvenu, političku i kulturnu situaciju u svakoj od postjugoslavenskih država ratnih devedesetih godina. Uz rijetke iznimke, takav se antagonizam konstruirao posvuda: zauzimao je središnje mjesto kako u diskursu zapadnog političkog establišmenta, tako i, primjerice, u diskursu opozicijskih medija ili u samopercepciji raznih “alternativnih” političkih aktera.

Međutim, u BiH se pod “građansku” ili “antinacionalističku” kapu podvodio vjerojatno najširi raspon različitih aktera, usmjerenja i opcija; budući da su u ovoj zemlji krvavo pirovale tri etnonacionalističke politike, gotovo svaka tendencija koja nije nosila žig jedne od njih dobila bi šansu da je se promovira kao “anti-nacionalističku”. Tako je i bosanskohercegovački patriotizam dugo vremena figurirao kao alternativa nacionalističkim politikama, utoliko što se državotvornim integralizmom suprotstavljao teritorijalnoj podjeli zemlje koju su ove kreirale. Diskurs o distinktnom bh. identitetu – bilo da je postulirao “građansko društvo” kao protutežu etničkom tribalizmu, ili je imitirao nacionalistički identitetski kolektivizam i primordijalizam – također je percipiran kao opozicijski, unutar same BiH kao i, recimo, u Zagrebu i Beogradu.

Dvadesetak godina kasnije, percepcija o suprotstavljenosti “nacionalističkog” i “građanskog” kao temeljnom antagonizmu u političkom životu BiH još uvijek je vrlo postojana. Dok se u medijima tu i tamo i pojavljuju drugačije konceptualizacije društvene situacije, na nivou stranačke politike spomenuta opozicija ostaje neprikosnovena: svaki akter koji djeluje na toj sceni mora se brandirati kao jedan od “naših” (jednih, drugih ili trećih) ili kao “građanski” orijentiran. Dugo je vremena mjesto središnje “anti-nacionalističke” opcije u sferi stranačke politike zauzimala Socijaldemokratska partija (SDP), s orijentacijom koja bi se mogla odrediti kao neka vrsta zakašnjele “trećeputaške” blerovske politike. Međutim, SDP se u proteklih desetak godi-

na kontinuirano “ljušti”: njegovi bivši članovi osnivaju nove, “građanskije” stranke, obično optužujući SDP za oportunistički i povlađivanje nacionalističkom mejnstrimu.

Primjer Naše stranke

Najnovija takva instanca, deklarativno angažirana za “drukčiju BiH”, proklamira principe kao što su: “[princip] ‘jedan čovjek, jedan glas’, smanjenje grupnih prava, razvoj ekonomije, podsticanje privatnog poduzetništva te jednakost svih u svakom dijelu BiH”. Ovaj isječak dobro ilustrira ideološku smjesu koju nalazimo u programskim aktima i diskursu prosječne političke stranke deklarativno “građanskog” usmjerenja. Liberalna promocija prava pojedinca tu je uparena s ekonomskim (neo)liberalizmom i državno-teritorijalnim integralizmom, a pritom nam se ne nudi nikakav uvid niti o nacionalističkoj diskriminaciji, niti o kapitalističkoj eksploataciji, još manje o drugim oblicima tlačenja različitih pojedinaca i kolektiva.

Valja se zadržati na slučaju Naše stranke. Za razliku od niza sličnih projekata, ova stranka nedvojbeno “građanskog” profila nije nastala kao spin-off SDP-a. Ona je formirana 2008. uz puno medijske pompe i sudjelovanje nekih od viđenijih figura iz sarajevskog kulturnog i intelektualnog života. Isprva se predstavila javnosti kao “postideološki” politički akter – stranka koja “depolitizira politički sistem” i “depolitizira struku”, tj. želi da “bosansko-hercegovačko društvo odbrani od velikih nacionalnih priča i da [ga okrene] onome što se naziva svakodnevni život”. Premda bi se očekivalo da ovakav eklatantni pokušaj “politike bez politike” bude kratkoga daha i posluži prvenstveno kao platforma za medijsku promociju pojedinaca, Naša stranka do danas je prerasla u respektabilnog igrača na stranačkoj sceni BiH, usput odustavši od “postideološkog” i “postpolitičkog” izjašnjavanja.

U novije vrijeme ona se predstavlja kao “stranka socijal-liberalne orijentacije”, koja zagovara “društvo solidarnosti i socijalne pravde, vladavinu prava i širokih građanskih sloboda”; čelnici Naše stranke tvrde da nude “konkretna rješenja za goruće probleme u zemlji i [preuzimaju] odgovornost za hrabre inicijative u lokalnoj zajednici”. Doista, na nivou rada u zajednici i lokalnih

inicijativa, pogotovo kad su manje sredine u pitanju, Naša stranka pokazala se sposobnom za dobre inicijative, a kontinuirani angažman njezinog članstva na suprotstavljanju seksizmu, homofobiji, “kriminalnim privatizacijama” (ne i privatizaciji kao takvoj) i zatiranju radničkih prava (dakako, ne i kapitalizmu) zaslužuje da bude primijećen. Ipak, problemi s političkim orijentiranjem stranke nisu stoga manje upadljivi.

Trauma nedefiniranosti upadljiva je već u imenu: “Naša stranka” konotira lokalnu povezanost, umrežavanje i izvjesnu humanizaciju političkog prostora, ali osim što suprotstavlja “nas” i “njih” (nacionaliste) ne upućuje ni na kakvu pozitivnu poziciju (npr. možemo zamisliti i krajnje desnu, i tehno-kratsko-neoliberalnu, i socijaldemokratsku stranku istog imena). Nadalje, zagovaranje “solidarnosti i socijalne pravde” s jedne, te “širokih građanskih sloboda” s druge strane, nisu integrirane ni u kakav jedinstven politički pravac; ne saznajemo, primjerice, kako Naša stranka razumijeva međuodnose i međudjelovanja individualnih, (etno)nacionalnih, klasnih, državnih, itd. faktora i identifikacija, ili šta misli o neoliberalnom udaru na društvo uopće. Floskulama o “vladavini prava” žongliraju svi stranački akteri, što je u “divljem” društvenom okruženju postdejtonske Bosne i Hercegovine itekako razumljivo – ali šta kad je i ako je pravni aparat modeliran po mjeri vladajućih klasa, i upregnut u svrhu tlačenja? Na ovakva pitanja teško ćemo naći odgovor u programskim dokumentima, djelovanju i diskursu Naše stranke.

Paradoksalni potencijal BiH

Naravno, atmosfera permanentne društvene krize, koju je globalna kriza kapitalističkog sistema nakon 2008. samo zaoštrila, čini svoje. Očaj raste, sentimentali se radikaliziraju i legitimitet deklarirano ne-nacionalističkih opcija sve se drastičnije propituje. Uz ranije spomenutu lijevu kritiku “građanskih” alternativa, sve je raširenija i ona desna – koja nas uvjerava da je svako evociranje “građanskoga” samo maska za nacionalizam, uglavnom onaj najbrojnijega naroda. Valja reći da potonje ponekad doista i jest slučaj – simbioza liberalne retorike, bosanskog patriotizma i bošnjačkog nacionalizma nije nov fenomen – ali kad se takva politika denuncira s nacionalističkih pozicija, s ciljem diskreditacije i puke mogućnosti nenacionalističke politike u BiH, problem se samo usložnjava.

Pritom, manjak političke artikuliranosti u diskursu, djelovanju i programu “građanski” orijentiranih aktera daje šlagvort apologetima nacionalizma u javnom životu da tvrde kako pokušaji da se iznađu alternative nacionalizmu predstavljaju, u najmanju ruku, šuplja posla. Pod apologetima ovdje ne podrazumijevam samo ostrašćene nacionalističke ideologe, nego možda još i više one koji logiku nacionalizma prihvaćaju iz oportunističkih pobuda, sa “zdravorazumskim” argumentima – poput nekadašnjeg posterboya mlade ljevice u BiH Vuka Bačanovića koji u “razdruživanju” BiH vidi “mudro” rješenje.

Ipak, sama činjenica da, pored rasprave o nacionalističkim opcijama u/za BiH, uopće možemo raspravljati i o perspektivama onih “drugačjih” nije za zanemariti. Ona nam potvrđuje da za razliku od, recimo, Srbije i Hrvatske, nacionalizam u BiH nije do kraja institucionalno legitimiran i naturaliziran u svakodnevici. Dakako, etnonacionalističke identitetske politike agresivno su prisutne, njihov imaginarij napučuje medije, institucije i svakodnevni život – ali upravo ta vidljivost dokazuje da nacionalizam nije ostvario potpuni trijumf. U Srbiji i/ili Hrvatskoj nacionalističke politike ne moraju se na taj način “isturati”; u ovima u ogromnoj mjeri monoetničkim sredinama one si mogu priuštiti da djeluju i reproduciraju se diskretnije, implicitnije i “prirodnije”. Nemogućnost etnoteritorijalnog razgraničenja u BiH ratnim sredstvima, te neuspjeh poratnih politika da do kraja izvedu svoje segregacijske projekte rezultirali su time da etničko i etnonacionalističko na koncu ipak ne budu jedini show u gradu.

Često s pravom možemo otpisati zamisao “građanske alternative” nacionalizmu, onakvu kakva se nadaje već gotovo četvrt stoljeća, kao, u najboljem slučaju, šuplju retoričku sklepotinu. Međutim, već i sama činjenica da se nacionalističko prepoznaje kao dominantni, ali ne i podrazumijevani modus političkog djelovanja (i svakodnevnog življenja), vrijedna je naše pažnje (u Hrvatskoj je, recimo, i na “najformalnijem”, “šupljem” retoričkom nivou, teško zamisliti da SDP proziva HDZ zbog nacionalizma). Razlozi za tu specifičnost ne leže u nekoj fundamentalnoj, mističnoj “bosanskoj posebnosti”, nego u nizu društveno-povijesno-geografskih faktora i okolnosti – među kojima činjenica da se BiH kao politički projekt i država po prvi put

oblikovala u Narodnooslobodilačkoj borbi, među ostalim i kao antikolonijalni i antifašistički projekt, nije najmanje značajna.

Naravno, da bi rasute i kontradiktorne “građanske” forme otpora nacionalizmu prerasle i u kakvu političku alternativu dostojnu tog imena, potrebno je puno rada, borbe i žrtvovanja. Govorimo li o sferi stranačke politike, uvjerljiva antinacionalistička opcija morala bi u najmanju ruku nastupati “interseksionalno” – tj. odbaciti logiku prostih binarnih opozicija kakva je i ona između “građanskog” i “individualnog” s jedne, te “nacionalnog” i “kolektivnog” s druge. Ta bi borba morala biti usmjerena protiv kompleksnog sistema eksploatacije, tlačenja i diskriminacije, čak i onda kad je ograničena represivnim parametrima stranačke politike.

Drugim riječima, radi se o borbi ne samo za konkretnu političku promjenu, već i za drugačije shvaćanje politike uopće. Nije isključeno da u Bosni i Hercegovini, koja se u kontekstu ostalih postjugoslavenskih država pojavljuje kao “zemlja-slučaj”, postoji najmanje loš teren za takvo što.

Od hegemonije do propasti: kratka povijest grčke socijaldemokracije

Grčki PASOK igrao je ključnu ulogu u političkom životu zemlje još od pada vojne hunte 1970-ih. U europskom političkom kontekstu, malo je stranaka koje su tako brzo prešle put od kontrole nad velikim dijelom političkog i društvenog života do potpune propasti. Teška ekonomska kriza koja je pogodila Grčku nakon 2008. godine rezultirala je golemim socijalnim i ekonomskim žrtvama. Njezina najveća žrtva u sferi politike su upravo grčki socijaldemokrati

Angelina Giannopoulou

Mišljenje prema kojemu europska socijaldemokracija trenutno proživljava najveću krizu od svoga nastanka široko je rasprostranjeno, kako među političarima tako i među politolozima. Ova strukturna kriza plod je različitih faktora koji su se pojavili u proteklih dvadeset godina. Neki od tih faktora vezani su uz socioekonomske transformacije koje započinju 1970-ih godina i koje su u konačnici proizvele neoliberalni kapitalizam unutar novog, globaliziranog okruženja. Drugi faktori svoje korijene imaju u nedvosmislenom napuštanju tradicionalnih socijaldemokratskih vrijednosti i ciljeva, poput redistributivne pravde, smanjenja socijalnih i ekonomskih nejednakosti i vizije socijalne Europe.

Zaključak o opadanju snage socijaldemokracije ne proizlazi samo iz izbornih rezultata i raspodjele glasova, iako ovaj aspekt očigledno jest krucijalan i razotkriva trenutne potencijale socijaldemokracije da se nametne kao vodeća politička snaga. Slabljenje socijaldemokracije pojavljuje se kao rezultat, ali istovremeno i kao uzrok sveobuhvatne krize političkih sistema u Europi. Stoga socijaldemokrati snose veliku odgovornost za rupturu u procesu europskih integracija, uglavnom zbog važne uloge koju su odigrali izgradnji europskog projekta kakvog poznajemo, odnosno Europske unije i Eurozone.

Socijaldemokratske partije bile su političke grupacije pozvane da materi-

jaliziraju novi društveni ugovor postratnog uređenja te da osiguraju to da Europa prosperiteta, socijalne pravde, mira i ekonomskog rasta bude sadašnjost i budućnost europskih naroda. Ovo veliko obećanje – i politička strategija – počeli su se raspadati nakon uspostavljanja neoliberalne doktrine u Europi kombinirane s velikim zaokretom socijaldemokracije prema tzv. trećem putu. Treći put bio je pokušaj implementacije vizije “socijalne Europe” unutar neoliberalnog i globaliziranog okvira. Ova strategija je na početku rezultirala izbornim uspjehom. Ipak, bila je istovremeno i kristalizacija socijaldemokratskog zaokreta prema izraženije centrističkim idejama i politikama. Dok su se socijaldemokrati iz 1970-ih, poput Willyja Brandta, Olofa Palmea i Brune Kreiskyja, zalagali za socijalnu državu i punu zaposlenost, modernizaciju shvaćenu kao politički i kulturni liberalizam te su slijedili agendu mira, socijaldemokrati koji su se nametnuli 1990-ih zadržali su samo politički i kulturni liberalizam kao dio svojeg programa, iako su bili zastupljeni u vladama dvanaest od petnaest članica Europske unije te su držali mjesto predsjednika Europske komisije¹.

To su neki od ključnih elemenata koje treba uzeti u obzir pri proučavanju propadanja socijaldemokracije. U biti, socijaldemokrati su napustili svoju izbornu i političku srž, odnosno interese radničke klase. U svijetu u kojem je multinacionalni kapital transformirao ukupne socijalne i ekonomske odnose, kao i društvene klase, socijaldemokracija je inzistirala na svojoj tradicionalnoj percepciji rada i radničke klase. U međuvremenu, socijaldemokratske politike došle su pod utjecaj neoliberalnih ortodoksija i TINA (*there is no alternative*) doktrine. Socijaldemokrati se nisu pretjerano zamarali zadržavanjem političke i izborne podrške koju im je radnička klasa uobičajeno davala. Čini se da nisu pažljivije razmišljali o svojim kapacitetima da ostanu hegemonijska politička sila u Europi, misleći da se mogu prilagoditi novim uvjetima i istovremeno zadržati tradicionalne društvene saveze koje su izgradili. Ipak, kako se neoliberalni kapitalizam širio na sve više sfera društvenog života, tražeći nova područja za stvaranje profita (obrazovanje, socijalne usluge itd.), radnička i niža srednja klasa započele su se gušiti pod teretom smanjenja troškova rada, kolapsa socijalne države, demokratskog

1 Baier, W. (2014) *The Crisis of European Social Democracy and the Radical Left*, prezentacija na seminaru “The Neoliberal Agenda and European Social Democracies” u Firenci, 16. novembra 2014.

deficita unutar nacionalnih država i pogotovo unutar EU te trenutačne i sve više raširene prekarnosti. Temelji na kojima je socijaldemokracija građena dugi niz godina su slomljeni, a pored toga socijaldemokrati su i sami pristali uz TINA doktrinu tvrdeći da će bogatstvo koje proizvodi neoliberalni kapitalizam kapati prema dolje.

Kao ekonomski sistem, ali i kao sistem odnosa moći, kapitalizam se potpuno promijenio. Društvene klase, društveni interesi i društvene reprezentacije podvrgnuti su prijelomnim i višeznačnim transformacijama. Globalizacija je premjestila stvarno polje politike i procesa donošenja odluka. Tranzicija s lokalne/nacionalne na europsku i transnacionalnu razinu transformirala je odnose moći na štetu radničke klase, manjina, imigranata, mladih i novonastajuće “klase” prekarnih radnika. Nadalje, uspostava neoliberalizma značila je i kontinuirane politike štednje.

Uz štednju, prekarnost i zapošljivost postali su glavne strategije u EU nakon izbijanja krize. Brojne socijaldemokratske partije bile su na vlasti kada su se dramatične posljedice krize počele osjećati diljem Europe. Kako je socijaldemokracija godinama slijedila neoliberalne smjernice, njezine reakcije na krizu nisu bile nimalo iznenađujuće. Bacimo li pogled unazad na “Agendu 2010” Gerharda Schrödera možemo djelomično razumjeti političku odluku grčke socijaldemokratske partije, PASOK-a (Svegrčki socijalistički pokret), koja je 2010. prihvatila Prvi program ekonomske prilagodbe u dogovoru s Europskom komisijom, Europskom centralnom bankom i Međunarodnim monetarnim fondom. Ta je politička odluka bila presudna za budućnost ove hegemonijske političke stranke koja je Grčkom upravljala punih dvadeset godina.

Ipak, bilo bi površno i metodološki pogrešno izvući zaključak da je PASOK doživio kolaps samo zbog svoje odluke da prihvati i implementira prvi *bailout* program vrijedan 110 milijardi eura. Stoga, takozvana “pasokizacija”²

2 Za konkretne studije slučaja koje analiziraju socijaldemokratske partije u Europi vidi izvještaje s dviju radionica koje je transform! suorganizirao s Rosa Luxemburg fondacijom. Prva je održana u novembru 2016. u Helsinkiju [<https://www.transform-network.net/blog/article/analysing-european-social-democracy-the-stance-of-the-left-1/>], a druga u martu 2017. u Madridu [<https://www.transform-network.net/blog/article/european-social-democracy-opponents-or-potential-partners/>]

socijaldemokratskih partija u Europi ne bi trebala biti analizirana isključivo kroz prizmu ekonomske krize proteklih deset godina i upravljanja tom krizom od strane socijaldemokrata. Kratki pogled na genealogiju PASOK-a trebao bi nam otkriti neke ključne točke koje ukazuju na njegovu ulogu u grčkom političkom sistemu tijekom Treće Grčke Republike (*Metapolitefsi*) i pomoći nam pri ilustraciji okvira njegova kolapsa.

PASOK je bio glavni protagonist razdoblja političke tranzicije za koji možemo ustvrditi da otprilike završava s izbijanjem krize u Grčkoj. To je bila stranka koja je vodila demokratsku tranziciju te je usmjerila grčko društvo ka prevazilaženju rana građanskog rata. Prometnuvši se u glavnog oponenta Nove demokracije, tradicionalne desničarske, konzervativne stranke povezane sa svim mračnim stranama grčke političke povijesti do pada diktature, PASOK je uspio okupirati najveći dio prostora na ljevici u političkom, socijalnom i kulturnom smislu. To je nesumnjivo bila hegemonijska stranka Treće Grčke Republike, ona koja je oblikovala grčku državu gotovo tri desetljeća i upravljala njome dvadeset godina. Paralelno s tim, i ništa manje važno, to je stranka koja je služila kao model za čitav partijski sustav u Grčkoj te je odredila tip odnosa između društva i države. PASOK nije bio samo državna partija, već je imao sve karakteristike da ga se nazove hegemonijskom partijom: uspostavio je svoj strukturni model u grčkom partijskom sistemu kao primjer, oblikovao je agendu međupartijskog natjecanja i postavio okvir političke debate, formulirao karakteristike karizmatškog rukovodstva, promovirao je svoju perspektivu kao hegemonijsku, baziranu na konsenzusu različitih društvenih grupa... U konačnici, čak i kada nije bio u vladi njegova hegemonijska pozicija u partijskom sistemu ostajala je netaknuta, jer su njegovi odabiri smatrani primjerenima te su uzimani zdravo za gotovo.

Mogli bismo reći da je povijest PASOK-a ujedno i povijest grčkog političkog sustava nakon pada vojne hunte, kao i povijest grčke državne strategije. Tako je jedna od ključnih strategija grčke države, europeizacija, također postala strategijom PASOK-a. Rastuće kontradikcije između ekonomskih ciljeva koje je morala ostvariti država te interesa socijalnih grupa koje su činile društvenu i izbornu bazu PASOK-a najviše su doprinijele gubitku

ideološkog identiteta stranke. Kako su pokazali Spourdalakis i Tassis³, “pod vodstvom modernizatora, PASOK se približio ekonomskoj orijentaciji i strategiji koje su hegemonijske diljem svijeta i koje su predstavljene kao da ‘nemaju alternative’. Njegova koordiniranost s političkom hegemonijom toga vremena dodatno je ojačana kandidaturom zemlje za članstvo u Eurozoni [...] Pretvarajući pitanje članstva u Eurozoni u isključivu nacionalnu dogmu, Simitisova vlada [1996. – 2004.] stvorila je značajan socijalni deficit. Generirano narodno nezadovoljstvo nije bilo dovoljno da bi se dovelo u pitanje PASOK-ov modernizacijski diskurs. Stranka je inzistirala na realizaciji privatizacijskog programa; obećala je da će dovršavanje infrastrukturnih projekata zemlju učiniti kompetitivnom u međunarodnoj podjeli rada, što će povratno potaknuti ekonomski razvoj [...] Nakon 2002., s pristupanjem zemlje Eurozoni, PASOK-ova popularnost drastično je opala...” Europeizacija i posljedično podčinjavanje *mainstream* ekonomskoj doktrini u EU, neoliberalizmu, zagovarani su i implementirani od strane PASOK-a koji je te procese pokušao predstaviti kao nacionalni interes. Ipak, socijalne implikacije ovih strategija i njihove konkretne politike, dramatično su izmijenile životne uvijete društvenih slojeva koje je PASOK dotada predstavljao. Najvažnije od svega, vizija društva socijalne pravde, snažne socijalne države, zaštite radnika itd. zauvijek je nestala.

Na vrhuncu grčkih “zlatnih godina” 2004. godine, PASOK je izgubio izbore od Nove demokracije, uglavnom zbog vlastitog propadanja, a ne zbog snage svojeg suparnika. Nakon pet godina desničarske vlade koja zbog visine javnog duga i javne potrošnje nije vidjela alternativu mjerama štednje te nije mogla predstaviti nikakvu pozitivnu viziju za grčko društvo, PASOK, djelomično oporavljen, nakon pet godina u opoziciji pobijedio je na izborima 2009. osvojivši 43.92 posto glasova. Stranka je zadobila povjerenje građana programom koji je uključivao smanjenje ekonomskih i socijalnih nejednakosti, pravednu redistribuciju, povećanje javnih investicija itd. George Papan-dreou dao je ta obećanja tijekom govora na Međunarodnom sajmu u Thessalonikiju, kada je istaknuo: “Ima novca, samo što gospodin Karamanlis [grčki premijer 2004. – 2009.] preferira davati ga moćnoj manjini”. To je postao

3 Spourdalakis M., Tassis Ch. (2009) Party Change in Greece and the Vanguard Role of PASOK, South European Society and Politics, 11:3-4, 497-512

njegov slogan za privlačenje birača.

Osam mjeseci kasnije Grčka ulazi u svoj prvi *bailout* program, a godinu kasnije Papandreou podnosi ostavku te se uspostavlja kabinet Lucasa Papademososa kao prijelazna vlada koalicije triju partija. Pod utjecajem ovih događanja, godinama vjerna izborna baza PASOK-a počinje se rapidno osipati. Na sljedećim izborima održanim 2012., PASOK je osvojio 13.18 posto glasova, najmanje u dotadašnjoj povijesti. Kada je SYRIZA osvojila vlast u siječnju 2015., PASOK je pao ispod 5 posto biračke podrške te tako postao najslabija parlamentarna stranka.

U globalu, reakcija partije na krizu mogla bi se lako opisati kao guranje po starom (*business as usual*). Paralelno s tim, potpuni gubitak političkog i ideološkog identiteta partije doveo je čak i do službene suradnje s najvećim suparnikom, konzervativnom Novom demokracijom. Usprkos nekim manjim partijskim antagonizmima, postojala je jasna namjera da se postigne najširi mogući konsenzus oko pitanja upravljanja krizom.⁴ Propast PASOK-a nije samo propast bipolarnog partijskog sistema. To je ujedno i propast političkog sistema Treće Grčke Republike, okončanje procesa koji je započeo demokratizacijom grčkog društva nakon diktature i završio katastrofalnim posljedicama grčkog sudjelovanja u europskom projektu. PASOK, istinska državna partija, nakon neuspjeha da i dalje služi državnoj strategiji, izbačen je iz igre.

S engleskog prevela: Anja Vladislavljević

4 Lyrantzis, Ch. (2011) Greek Politics in the Era of Economic Crisis: Reassessing Causes and Effects, GreeSE Paper No 45, Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe.

Nova desnica

Srpski neonacisti na čekanju

Unatoč traumatičnom iskustvu okupacije u Drugom svjetskom ratu, u Srbiji od 2000-tih godina u različitim oblicima cvjetaju inicijative za političku organizaciju neonacista. No osim opravdanih sumnji u vezu tih grupa sa tajnim službama, njihov jači razvoj ugrožava i određena ideološka konfuzija u kojoj se miješaju svetosavski nacionalizam, slavensko paganstvo i zapadne supkulture.

Tadej Kurepa

Jedne aprilske noći 2009. godine u romsko naselje u bloku 67. na Novom Beogradu upalo je 20-30 neonacista koji su se dovezli u dva kombija i bili naoružani noževima i metalnim šipkama. Uz uzvike “selićemo vas” napali su grupu dece, žena i muškaraca koji su sedeli na otvorenom. Pobjegli su nakon što se pedesetak muškaraca iz obližnjih baraka organizovalo u odbranu naselja. Pored naselja je dežuralo nekoliko policajaca koji nisu reagovali, pod obrazloženjem da “nemaju pravo da se mešaju”. Novinari koji su narednog jutra (kao i prethodnih dana) izveštavali iz romskih naselja nisu izvestili o ovom događaju.

Međutim, postoji osnovana sumnja da ovi napadači uopšte nisu bili neonacisti već pripadnici neke od brojnih firmi za privatno obezbeđenje. Drugim riječma, ljudi koji rade za dnevnicu. To je bilo vreme kada je gradska vlast u Beogradu rešavala “romsko pitanje” povodom priprema za Univerzijadu 2009. godine i izgradnju stambeno-poslovnog kompleksa “Belville”, koji je realizovao konzorcijum Delta Holdinga i Hypo Alpe-Adria Banke.

Stanovnicima ovog naselja u Bloku 67. dat je rok od 15 dana da se isele, a rušilačka ekipa se pojavila već sledećeg jutra oko 6 sati i na prepad otpočela rušenje, uz jaku podršku policije i specijalaca. Ovim siromašnim ljudima gradske vlasti uništile su ono malo stvari koje su imali – sva njihova imovina ostala je zatrpana u ruševinama, bageri su gazili preko televizora, frižidera... Žena koja je rodila nekoliko dana ranije u panici je sa novorođenčecom bežala ispred buldožera. Srušeno je 56 kuća, a više od 45 porodica sa ukupno

126 članova ostalo je bez krova nad glavom. Gradski organi nisu im prethodno obezbedili nužni smeštaj. Nakon što je romsko naselje srušeno, njegovi stanovnici, većinom izbeglice sa Kosova, proveli su nekoliko noći na otvorenom, bez tople odeće, ćebadi, hrane, a bolesni čak i bez lekova koji su ostali zatrpani u ruševinama. Rušenju je prethodila medijska kampanja za bolju “sliku grada” tokom održavanja Univerzijade. Dragan Đilas, sljedeći bahati gradonačelnik Beograda, pozvao se na jednakost pred zakonom svih građana i izjavio: “mi nismo vlast koja želi da na neki brutalan način pomera tako sve ljude, nego samo one koji ugrožavaju razvoj Beograda”.

Političko organizovanje

U odnosu na organizovanu brutalnost državnih organa, divljanje grupe od 20 neonacista deluje pomalo naivno. Slično se može reći i za događaj iz 2016. godine kada je u izbornoj noći (vrlo simbolično) grupa od tridesetak maskiranih ljudi naoružana palicama upala u Hercegovačku ulicu u Beogradu, vezala čuvara i sa tri bagera srušila objekte koji su se nalazili na prostoru predviđenom za građenje “Beograda na vodi”. Ovi napadači sa fantomkama zaustavljali su prolaznike, legitimisali ih i zadržavali, a policija se nije odazivala na pozive građana. Siniša Mali, sadašnji bahati gradonačelnik Beograda, nakon par dana izjavio je da “grad Beograd nema nikakve veze sa ovim događajem”. Ubrzo je tadašnji premijer Aleksandar Vučić rekao da upravo vrh gradske vlasti stoji iza rušenja, ali da su to radili “u najboljoj nameri”. Usledili su masovni građanski protesti protiv urbanističkog terora “Beograda na vodi”.

Ako razumemo razliku između neonacista po sebi i neonacista za sebe, možemo reći da veoma veliki broj neonacista po sebi nije politički organizovan, pa ni politički aktivan. Stariji su duboko zagazili u tridesete godine, a mnogi i dublje, zasnovali su porodice, bave se nekim poslom ili različitim kriminalnim aktivnostima. Mlađi su najčešće ili stariji maloletnici ili mlađi punoletnici, dakle 16–21 godina. Piju pivo po parkovima i maltretiraju ljude za koje procene da imaju liberalna shvatanja ili koji naprosto izgledaju “dru-gačije”. Aktivni su šest meseci do dve godine, a onda batale čitavu stvar kada nađu devojku ili dečka, ili posao, ili im se već desi nešto zanimljivo u životu.

Ako govorimo o neonacistima za sebe, odnosno o onima koji su politički organizovani, možemo reći da je najčešće reč o pojedincima organizovanim u slabe grupe. Ili o grupama koje su umrežene i koje pretenduju da postanu organizacije. Neonacisti u Srbiji uglavnom nisu pod kontrolom države i bezbednosnih službi, osim onih grupacija koje pokušavaju da se politički organizuju. Ne zato što država pokušava da politički organizuje neonaciste, već zato što se bezbednosne službe upliću svuda gde postoje pokušaji političkog organizovanja.

Sa druge strane, nacionalističke organizacije mahom su pod kontrolom države Srbije i njenih bezbednosnih struktura, ili političkih partija koje su trenutno na vlasti, ili Rusije i njenih bezbednosnih struktura. To koliko su nacionalističke organizacije pod kontrolom najbolje se vidi iz drastičnog slabljenja svih uličnih aktivnosti nacionalista od kada je na vlast došla Srpska napredna stranka (SNS).

Različiti “eksperti” vrlo često dižu uzbunu u javnosti, kao fašiste etiketiraju i nacionalističke organizacije koje se deklariraju kao “antifašističke”. Naravno, taj nacionalistički antifašizam je više nego upitan, no reč je o tome da ljudi koji žive od toga da oni budu pretnja rade na tome da u javnosti budu doživljeni ili predstavljeni kao pretnja. Dakako, to ne znači da neonacisti u Srbiji nisu jasna i prisutna pretnja.

Od prve polovine 2000-tih godina među fašistima u Srbiji traju pokušaji političke artikulacije i izgradnje infrastrukture jedne organizacije koja bi se u nekom trenutku registrovala kao legalna politička partija. Oni se nadaju da će time svoj pokret podići na novi nivo i makar delimično pribaviti javni legitimitet za svoje opskurne anticivilizacijske ideje.

Neki projekti su bili politički mekši, a neki tvrđi, ali moguće je ispratiti kontinuitet ovih metamorfoza od 2005. godine do danas. Uprkos nastojanjima da se predstave kao “svetosavski nacionalisti” traktatima o vrlinama pravoslavne staleške monarhije ili “domaćinske ekonomije”, ovi projekti su po pravilu od početka u javnosti i medijima jasno označeni kao neonacistički. Svakih nekoliko godina jedan ili dva ovakva projekta se raspadnu, a na njihovom mestu se formiraju novi, od istih ljudi, pod sličnim imenom.

Prvi u nizu ovih projekata formiran je krajem februara i početkom marta 2005. godine. Organizaciju “Nacionalni stroj” formiralo je nekoliko pripadnika starije neonacističke organizacije “Krv i čast Srbija” koji su želeli da taj pokret postane više politički, zajedno sa nekoliko nacista okupljenih na srpskoj sekciji međunarodnog rasističkog internet-foruma “Stormfront”. Aktivnosti Nacionalnog stroja bile su različite kampanje zastrašivanja i pripremanje infrastrukture za osnivanje legalne neonacističke partije u Srbiji.

Međutim, njihova prva javna akcija bila je istovremeno i početak njihovog kraja. Dvadesetak “strojevaca” upalo je na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu na tribinu “Fašistička pretnja”, organizovanu povodom 9. novembra, svetskog dana borbe protiv fašizma i antisemitizma. Ovaj incident je snimljen kamerom i već iste večeri je većina televizija u Srbiji prikazala priloge u kojima se vidi pokušaj prekidanja tribine od stane ljudi obučenih u crno, koji vređaju, prete i pozdravljanju podignutom desnom rukom. Usledila je najveća policijska akcija hapšenja neonacista u novijoj istoriji Srbije u kojoj je uhapšeno 20 ljudi, a protiv 18 je podignuta krivična prijava za raspirivanje rasne, nacionalne i verske mržnje. Na suđenju je 16 ljudi osuđeno na uslovne kazne, a dvojica na zatvorske u trajanju od godinu dana. Zahvaljujući spletu više ili manje slučajnih okolnosti, jedan od ove dvojice, Goran Davidović poznat pod nadimkom Firer, postaće jedna od ključnih ličnosti na neonacističkoj sceni.

Firerovi promašaji

Nekoliko pripadnika Nacionalnog stroja krajem 2007. godine formira “Novi srpski program” (NSP) čiji generalni sekretar u martu 2008. postaje osuđeni neonacista Goran Davidović. Ubrzo je na vebsajtu Nacionalnog stroja demantovano da je Davidović njihov vođa uz pozivanje na “otpor bez vođe”, a od tog trenutka Nacionalni stroj prestaje da prati Davidovićeve aktivnosti. Davidović na izborima 2008. godine podržava koaliciju Demokratske stranke Srbije (Vojislav Koštunica) i Nove Srbije (Velimir Ilić), a početkom 2009. odlazi u Trst da bi izbegao odlazak u zatvor. U tom trenutku se među fašistima u Srbiji već uveliko špekuliše o povezanosti Davidovića sa državnim bezbednosnim strukturama. Novi srpski program se sredinom 2009. godine

registruje kao udruženje građana, a njegovo odgovorno lice postaje Milija Ćuća koji već nakon par meseci pravi “nečuveni skandal” kada navodno na moru ima romansu sa jednom crkinjom.

U tom trenutku NSP već neko vreme nema ni podršku niti poštovanje na fašističkoj sceni. Davidovića hapse u Italiji izručuju Srbiji krajem aprila 2010. godine. Po izlasku iz zatvora višestruko kompromitovani Davidović, koji se u Italiji povezao sa italijanskim fašistima, ponovo odlazi u Trst gde i danas živi, i na neko vreme prestaje da bude javno povezan sa organizacijama u Srbiji. No u martu 2016. godine Davidović se vraća na velika vrata sa novom organizacijom – “Nacionalnim srpskim frontom” koji organizuje javni skup u Beogradu 24. marta, na dan početka NATO bombardovanja SR Jugoslavije. Na ovom skupu oko 110–120 “frontovaca” iz cele Srbije, uzrasta uglavnom između 15 i 25 godina, marširalo je sa bakljama centrom Beograda.

Treba primetiti da su skraćénice imena ovih organizacija uvek dvoznačna: Nacionalni stroj = NS = nacional-socijalisti, Novi srpski program = NSP = nacional-socijalistička partija, Nacionalni srpski front = NSF = nacional-socijalistički front, a ovo uključuje i organizaciju Srbska akcija = SA = Sturmabteilung tj. jurišne trupe.

Nove strategije

Srbska akcija nastala je 2010. godine, a u njenom formiranju učestvovali su delovi Nacionalnog stroja, posebno mlađi članovi koji su zagovarali pravoslavnu varijantu fašizma, nasuprot starijim nacistima koji su uglavnom isticali slovenski paganizam. Ova organizacija kombinuje klasične elemente nacističke ideologije i delove programa fašističkog pokreta Zbor koji je predvodio Dimitrije Ljotić, suradnik nacističkih okupatorra za vrijeme Drugog svjetskog rata. Osnovni metodi povećanja javne vidljivosti su grafiti i nalepnice na ulicama, internet sajt i društvene mreže Facebook i Youtube.

Poput Nacionalnog stroja, Srbska akcija pokušava da formira široku mrežu i da politički artikuliše neonacizam. Oni su na početku svog delovanja preuzeli većinu kontakata Nacionalnog stroja, koji je tokom nekoliko godina svog

postojanja razvio mrežu aktivista i grupa širom Srbije, tako da su se 2012. ili 2013. godine grafiti Srbske akcije mogli videti u skoro svim gradovima, pa čak i po manjim mestima i selima. Na ovaj način Srbska akcija odavala je utisak masovnog pokreta koji raste, međutim na njihovim propagandnim video klipovima retko kada ima više od desetak ili petnaestak ljudi.

Što se javnih akcija tiče, Srbska akcija je organizovala dva dobrotvorna turnira u malom fudbalu, i pokušala je da 2014. godine na blokiranom Filozofskom fakultetu u Beogradu organizuje tribinu o “komunističkim zločinima”. Naime, članovi Srbske akcije na Filozofskom fakultetu, predstavljajući se kao “Studentska akcija” (SA) uključili su se u blokadu i rad studentskih zborova, gde su pokušali da ostvare uticaj oslanjajući se na grupu studenata levičara koji su flertovali sa nacionalizmom. Kada im ovo nije prošlo poslužili su se otvorenim pretnjama i zastrašivanjem. Tribina se nije održala. Studenti koji su držali fakultet u blokadi su je otkazali, a na dan kada je tribina navodno trebala da se održi ispred fakulteta su se okupili beogradski i novosadski antifašisti.

Nakon ovog neuspeha Srbska akcija ulazi u stagnaciju i opadanje. Deo beogradske ekipe se odvaja i formira grupu “Autonomni nacionalisti”, koja se 2016., zajedno sa još nekoliko manjih neonacističkih grupa, utopila u “Srpski nacionalni front” Gorana Davidovića.

Pitanje ideologije

Srpsku neonacističku scenu mučile su razne ideološke dileme, od suprotstavljenosti između “srpskog fašizma” i “svetosavskog nacionalizma”, do različitih usmerenja poput rasnih revolucionara, nacional-revolucionara, konzervativnih revolucionara itd.

Nacionalni stroj je pokušao da razreši ovo pre desetak godina usvajanjem slogana “Nacionalna sloboda – Socijalna pravda – Rasni identitet”. Nacionalna sloboda i socijalna pravda i dalje su ključne maksime srpskih fašista iako se rasni identitet u međuvremenu negde izgubio, verovatno zato što je svakome ko to čuje odmah jasno o čemu se radi. Ideolozi Srbske akcije nastavljaju sa pokušajem da od različitih elemenata konstruišu teorijski okvir

nečega što oni nazivaju “Autentični srbski nacionalizam”. Reč je o srpskoj verziji postmodernog fašizma “trećeg puta” u kome se korporativna staleška država, u slučaju Srbske akcije reč je o pravoslavnoj monarhiji, predstavlja kao treća opcija između socijalizma i kapitalizma.

Kada govorimo o neposrednoj opasnosti od neonacista prvo pomislimo na opasnost od fizičkog napada. Tako je na primer 2016. godine grupa neonacista upala u levičarski “Društveni centar Oktobar” u Beogradu, razbijala inventar i pretukla nekoliko ljudi koji su se zatekli unutra.

Prisetimo se međutim situacije u Srbiji pre desetak godina. Kada je 2008. godine proglašena nezavisnost Kosova, na demonstracije pod nazivom “Kosovo je Srbija” (koje je organizovala vlast u Beogradu) organizovano su došle sve navijačke grupe, sve nacionalističke organizacije i sve neonacističke grupe. Oni su se posebno istakli u nasilnom delu tih demonstracija – paljenju ambasade SAD-a i drugih ambasada, a pre svega u pokušaju napada na televiziju B92. Pripadnici Nacionalnog stroja su povukli jedan deo mase sa sobom i više stotina ljudi je marširalo na TV B92 iza transparenta “Nacionalna sloboda – Socijalna pravda” na kome je u sredini Nedićev oraó, simbol Nacionalnog stroja.

Stvarna opasnost

Već početkom 2009. godine, kada je najavljeno održavanje Prajda u Beogradu na jesen iste godine, počela je kampanja zastrašivanja i terora u okviru koje su ispisane stotine grafita u Beogradu i drugim gradovima, a kako se datum održavanja Prajda bližio sve više je bilo slučajeva napada i prebijanja, a posebno LGBT ljudi. Prajd 2009. godine je zabranjen nekoliko dana uoči zakazanog datuma. Na jesen naredne 2010. godine, kada je i održan prvi prajd u Srbiji, u Beogradu se satima vodila borba između policije i oko 6000 neonacista, nacionalista i sa njima povezanih fudbalskih huligana. Potpuno je jasno da neonacisti, klero-fašisti i ostali desničari nisu mogli samostalno organizovati ovakvu akciju već su ih u tome koordinirali i na druge načine im pomogli delovi tajnih službi (i vojnih i civilnih), kao i deo tada opozicionih, a sada vladajućih stranaka te određeni crkveni elementi. Napadani su određi policije, javne ustanove, pucano je na sedišta tada vladajućih političkih

stranaka, ponovo je pokušán napad na ambasade i određene medije koji su percipirani kao oni koji podržavaju Prajd. Vidimo dakle kako su ove grupe bile upotrebljene od strane većih igrača koji su za cilj imali promenu vlasti u zemlji.

U Srbiji ne postoji nacionalna buržoazija uz čiju bi se pomoć razvio masovan samostalni fašistički pokret, ali možemo očekivati da će kompradorska buržoazija, koja je čvrsto na neoliberalnoj liniji, u situaciji produbljivanja ekonomske ili političke krize posegnuti za fašistima kao rezervnim sredstvom terora. No i ovom slučaju verovatnije je da će vlast prvo u upotrebu staviti “fašiste po sebi”, oličene u parapolicijskoj “Komunalnoj policiji”, koja već sada u praksi funkcioniše kao partijska policija vladajuće partije, ili se opredeliti za različita privatna obezbeđenja sa kojima može lako da se posluje na “slobodnom tržištu”.

Paralelno sa produbljivanjem krize možemo očekivati i ponovno jačanje fašističkog pokreta koji će podršku naći u najreakcionarnijim elementima političke elite, bezbednosnim strukturama, krupnom kapitalu i delovima crkve. Strukturno gledano, osnovna svrha postojanja ovakvih pokreta je pacifikacija klasnih društvenih previranja i suzbijanje revolucionarne levice i radničkih organizacija. Zbog toga upravo ove društvene snage treba da budu najopreznije i najsenzibilnije na rast fašističkih grupa i organizacija, treba prve da reaguju i treba da reaguju najoštrije.

Mreža crne internacionale

Srbija već duže vrijeme uživa poseban status među ekstremnim desničarima u Zapadnoj Europi. Britanski rasisti, njemački islamofobi, talijanski fašisti, francuski identitari i nacisti iz svih zemalja posljednjih su godina pretvorili Srbiju u svoju Meku. Na aktivnu podršku razvoju domaće naci-scene nije ih ponukala samo fantazija o Srbiji kao nekakvom bastionu borbe protiv islama, već i otvorena vrata domaćih institucija.

Miloš Perović

Boljim poznavateljima evropske ekstremne desnice dobro je poznata fasciniranost heterogenih grupacija ekstremne desnice iz različitih zemalja Srbijom i Srbima. Iako su u prvoj historijskoj manifestaciji fašizma Srbi, kao i ostali Sloveni, zauzimali status niže rase, današnji fetiš ekstremnih desničara prema Srbiji je direktan dokaz da i fašistička ideologija dobija nove forme i evoluirala tokom vremena. Prvenstveni razlog novostečenog statusa Srba u neofašističkim krugovima nalazi se u bližoj ratnoj historiji Srbije. U procesu raspada Jugoslavije velikosrpski nacionalistički projekat je, između ostalih, vodio ratove i protiv muslimana (Bošnjaka i Albanaca), što je novoj evropskoj ekstremnoj desnici, utemeljenoj na islamofobiji, u njenim pojednostavljenim, mitologizovanim projekcijama sveta, dovoljan razlog za idealizaciju srpskog naroda.

Drugi razlog ove idealizacije jeste i uspješno opiranje Srbije modernizaciji i evropeizaciji, pre svega, kroz snažan otpor Evropskoj uniji i tzv. liberalnim vrednostima na kojima ona formalno počiva. Najžešće manifestacije pomenutog, poput napada na ambasadu SAD-a povodom formalnog proglašenja nezavisnosti Kosova ili dugogodišnjeg nasilnog sprečavanja ovdašnje ekstremne desnice da se održi beogradski Pride dodatno su podigle ugled Srbije u fašističkim krugovima Evrope. I treće, Srbija, uz Bugarsku i Grčku, zauzima presudnu geopolitičku tačku Evrope jer se nalazi na granici sa Azijom, odakle po fašističkoj propagandnoj interpretaciji dolazi najveća pretnja po evropsku stabilnost i budućnost "bele Evrope" – migranti. Po ovoj koncepciji

Srbima pripada mesto graničara, čuvara bele hrišćanske Evrope od azijske najezde. Svi navedeni razlozi, uz blagonaklon odnos ovdašnje vlasti i javnosti prema deklarativnom protivljenju evropskih fašista nezavisnosti Kosova, presudno su uticali na vidno pojačanu aktivnost tzv. crne internacionale u Srbiji u proteklih nešto više od deset godina.

Evropski nacisti, srpski mejnstrim

Nemoguće je u formatu ovog teksta osvrnuti se na sve primere aktivnosti evropske ekstremne desnice u Srbiji poslednjih godina, no pokušaćemo da se osvrnemo na one najsvežije i najvažnije. Poslednji primer ove prakse bila je tribina “Evropa slobodnih nacija” održana u hotelu znakovitog imena “88 Rooms”. Na ovom događaju koji su organizovali Nacionalni srpski front (NSF), Srbska akcija (SA) i kafe čitaonica “Carostavnik”, pored domaćih ekstremista poput Marka Dimitrijevića iz Srbske akcije i Zorana Buljugića, profesora ruskog jezika u Dvanaestoj beogradskoj gimnaziji, govorili su i predstavnici nemačke nacističke partije NPD – Torsten Hajze i Udo Fojgt, koji je i poslanik NPD-a u Evropskom parlamentu i član Alijanse za mir i slobodu (APF), koja okuplja različite fašističke partije u ovom telu Evropske unije.

Hajze, naime, nije bio prvi put u Beogradu, jer je i godinu ranije takođe učestvovao na tribini, ovog puta u organizaciji “Zbora”, organizacije koja se smatra naslednicom istoimenog kolaboracionističkog pokreta fašista Dimitrija Ljotića iz Drugog svetskog rata. Koliko su neki od stavova ovog nemačkog naciste zapravo deo političkog mainstreama u Srbiji, govori činjenica da je intervju sa njim objavio i Kurir, jedan od najpopularnijih političkih tabloida u Srbiji. Nema sumnje da je Hajze tokom poslednjih nekoliko godina učvrstio kontakte sa srpskim fašistima, u čemu su mu sigurno pomogli i resursi koje NPD kao član Alijanse za mir i slobodu u EU parlamentu dobija na raspolaganje.

“Čuvari granice”

Još jedan kolega Uda Fojgta iz Alijanse za mir i slobodu je naročito aktivan

u Srbiji i Bugarskoj od kada je aktuelan izbeglički talas sa Bliskog istoka i iz Srednje Azije. Radi se o Niku Grifinu, veteranu britanske fašističke scene koji je prešao put od pešadinca Nacionalnog fronta sedamdesetih godina, preko lidera i kreatora najvećeg izbornog uspeha Britanske nacionalne partije (BNP) početkom novog milenijuma (iz koje je naposljetku izbačen zbog finansijskih malverzacija i frakcijašenja), do poslanika euro parlamenta ispred organizacije Britansko jedinstvo (BU). I on je protekle godine, uz nezaobilaznog Buljugića, govorio na antiimigrantskoj tribini NSF-a u Beogradu. Međutim, mnogo su zanimljivije neke druge aktivnosti Nika Grifina i njegovog škotskog kolege Džejmisa Dosona o kojima su detaljno pisali portali Balkan insight i Krik. Naime, ova dvojica britanskih fašista isporučivala su laku vojnu opremu (dronove, uniforme, taktičku opremu) srpskim nacionalistima na severu Kosova zbog priprema za navodni napad “muslimanskih ekstremista”.

Poznato je takođe da su ova dvojica sličnom opremom snabdevala i bugarske fašističke paramilicije koje patroliraju bugarsko-turskom granicom hvatajući migrante koje često podvrgavaju sadističkoj torturi. Inače je Kosovo mesto pojačane aktivnosti naci “humanitaraca”, od italijanske organizacije Casa Pound, preko francuskih Identitara, do nemačkih nacista okupljenih u Evropski front solidarnosti. Lider poslednje navedene grupe je Majk Miler, poznati neonacista iz Drezdena i jedan od glavnih organizatora tamošnjeg naci pokreta. Miler je redovan učesnik nacističkih demonstracija širom Nemačke, a bio je i jedan od govornika na letošnjim demonstracijama tvrdokornih nacista u berlinskom kvartu Špandau. “Humanitarni” rad u srpskim enklavama na Kosovu za cilj ima pozitivnu percepciju ovakvih grupacija u javnom mnjenju Srbije, ali i menjanje uobičajenog doživljaja fašističkih grupa u njihovim društvima.

Nacisti u institucijama

Međutim, saradnja evropskih fašista sa srpskim istomišljenicima nije ograničena samo na veze uličnih fašista u sferi vanparlamentarne politike. “Crna internacionala” uspela je da ostvari upliv i u instituciju kulture kakva je Matica srpska u Novom Sadu. Naime, letos su u saradnji Matice srpske i Instituta za evropsku politiku ultrakonzervativnog politikologa Miše Đurkovića organizovane dve tribine na kojima su učestvovali predstavnici

“umivenog” nemačkog nacizma. Na prvoj je gostovao Gec Kubiček, jedan od vodećih ideologa nemačkih Identitara i čest govornik na skupovima islamofobnog antiimigrantskog pokreta Pegida, dok je na drugoj govorio Mark Jongen, funkcioner antiimigrantske, krajnje desničarske partije Alternativa za Nemačku (AfD) koja je na poslednjim izborima sa 13% osvojenih glasova postala treća po jačini politička snaga u zemlji.

Da ovo nije slučajnost nego rezultat svetonazora aktuelnog vođstva najstarije srpske institucije kulture, bilo je jasno u odgovoru predsednika Matice prof. dr. Dragana Stanića na saopštenja i proteste brojnih novosadskih nevladinih organizacija i antifašističkih grupa. Naime, Stanić je odbio zahtev Saveza antifašista Vojvodine da nakon gostovanja nemačkih desnih ekstremista održe u Matici srpskoj predavanje pod nazivom “Neonacizam u Vojvodini na početku 21. veka” uz obrazloženje da se ta organizacija nije dokazala “kredibilnošću, objektivnošću i naučnom utemeljenošću u analizi savremenih ideoloških i političkih pojava.”

Prećutna podrška

Danima je aktuelni upravitelj Matice vodio polemiku sa neistomišljenicima po ovom pitanju na stranicama dnevnog lista Danas u kojoj je ispoljio zavidan nivo cinizma. Navodno se zalažući za pluralizam političkih stavova i mišljenja, Stanić je branio pravo glasnogovornicima AfD-a i Pegide kao desničarima, a ne i nacistima, da svoje stavove prezentuju u okviru institucije kojom upravlja, istovremeno ukinuvši isto pravo antifašistima. Sve to je začinio optužbom na račun kritičara ideološkog pravca u kom je poveo Maticu srpsku da obavljaju prljave poslove za “jake centre moći”, izgovorivši to sa pozicije upravitelja daleko najmoćnije i najuticajnije kulturne ustanove u Novom Sadu koja uživa i državno pokroviteljstvo. Naravno, bilo kakva reakcija države na politiku aktuelnog rukovodstva Matice je izostala što se može protumačiti i kao prećutna podrška.

Prethodno navedeni primeri aktivnosti tzv. crne internacionale u Srbiji samo su najupečatljiviji i najvažniji deo njenih aktivnosti u prethodne dve godine. Dubinu svih veza ovdašnje ekstremne desnice sa svojim evropskim istomišljenicima nemoguće je pokriti u formatu ovog teksta, posebno kad se ima

u vidu da ovde nisu ni pomenute vrlo snažne veze srpskih i ruskih fašista i nacionalista o kojima se može napisati posebna knjiga. No i ovo što je navedeno dovoljno je da se shvati da internacionalni neofašistički pokret nalazi u Srbiji veoma plodno tlo za razne aspekte svog delovanja, u čemu posebno brine spremnost rukovodstava pojedinih institucija da im otvore svoja vrata.

Ima li Rumunjska ekstremnu desnicu?

Dok ekstremna desnica diljem Europe ostvaruje izborne uspjehe bez presedana, Rumunjska djeluje otporno na takva politička gibanja. Nijedna ekstremno desna stranka proteklih godina nije uspjela ostvariti značajniji proboj u parlamentarnu politiku. No to ne znači da ideologija ekstremne desnice nije utjecajna u ovoj zemlji. Dapače, rasističke, ksenofobne i homofobne ideje itekako su dobro zastupljene u politikama glavnih političkih stranaka.

Florin Poenaru

Puno se prašine dizalo oko uspjeha ekstremno desnih stranaka u mnogim zemljama Europske unije proteklih godina. Zabrinutost je opravdana jer ekstremne snage ostvaruju dosad neviđene izborne uspjehe. U Rumunjskoj se, međutim, dogodilo upravo suprotno: establišment i mediji na sav glas hvale zemlju zbog upadljivog odsustva ekstremno desnih stranaka. Takve stranke ne samo da ne ostvaruju dobre izborne rezultate, nego niti ne ulaze u izbornu utrku.

No ova slavljenička atmosfera ne bi nam smjela prikriti činjenicu da je ekstremna desnica i u Rumunjskoj dobro reprezentirana. Ne treba miješati odsustvo organiziranih ekstremno desnih stranaka s odsustvom ekstremne desnice kao takve. Zapravo, ovdje se radi o ponešto kompliciranijem fenomenu: srednjostrujaške stranke preuzele su jezik i ideologiju ekstremne desnice. Dakle, ekstremno desni stavovi i jezik nipošto nisu odsutni iz rumunjske politike: štoviše, oni čine njen centralni dio.

Predmet mržnje

Najveća razlika između zapadne i istočne ekstremne desnice njihov je predmet mržnje. U slučaju Zapada, povlašteni predmet mržnje i figura oko koje je organiziran sustav straha koji hrani ekstremizam, predstavlja lik imigranta, dok je u slučaju Istoka to figura Roma. Svi nacionalistički, ksenofobni i rasistički osjećaji usmjereni su prema toj figuri. Isti su osjećaji i glavna

značajka rumunjskih političkih elita barem cijelo prošlo desetljeće, ako ne i dulje. Primjerice, bivši predsjednik Traian Băsescu (2004. – 2014.) izgovorio je niz nasilničkih primjedbi o ženama, Romima i siromašnima otvoreno proglašivši pozitivnom ostavštinu maršala Iona Antonescua, rumunjskog vođe iz Drugog svjetskog rata i vjernog Hitlerovog saveznika, poznatog po ozakonjenju deportacija i ubojstva Židova i Roma. Nema razlike između predsjednikovih stavova i onih koji se obično pripisuju ekstremnoj desnici. Isto tako, niz rumunjskih političara, od kojih su najpoznatiji dva ministra vanjskih poslova, predložili su deportaciju i zatvaranje Roma. Gradonačelnici diljem zemlje u nekim su slučajevima njihovu preporuku shvatili sasvim doslovno, izbacujući Rome iz gradskih centara ili gradeći betonske zidove te time dodatno segregirajući romske zajednice. Pa iako u Rumunjskoj nema organiziranih nasilničkih grupa koje uznemiruju Rome (kao što je slučaj sa susjednom Mađarskom), njihovu zadaću preuzimaju sami lokalni političari svih političkih usmjerenja, s izričitom podrškom većine stanovništva.

Aktualna vlada, iako nominalno socijaldemokratska, i sama ima udjela u ekstremno desničarskim očitovanjima. Prije nekoliko godina, jedan od njezinih istaknutih vođa poricao je Holokaust. Bivši ministar vanjskih poslova (taj posao čini se zahtijeva određene predispozicije) otvoreno je napadao homoseksualnost na sjednici vlade, istovremeno zazivajući vrijednosti tradicionalne rumunjske obitelji. Zapravo, dok su ranije pokušavali sakriti svoje neoliberalne poglede iza starih argumenata o Trećem putu, socijaldemokrati se sada eksplicitno okreću ka nacionalističkoj agendi. Ovo je bilo očigledno u kampanji pred izbore za Europski parlament 2014.: slogan im je bio “Ponosan što sam Rumunj”, koji se obično povezuje s konzervativnom politikom.

No ovo nije nova strategija. Počev od Komunističke partije prije 1989., a potom i sa svakom drugom velikom strankom nakon pada komunizma, vladajuća je politička klasa uvijek znala mobilizirati nacionalizam, rasizam i ekstremizam u svoju korist kad god su političke okolnosti to zahtijevale. Stvaranje figure prijetećeg Drugog, konstruiranje nacije kao tvrđave pod opsadom i mobilizacija protiv izvanjskih neprijatelja bili su oduvijek, još od procesa stvaranja nacije u 19. stoljeću, dio srednjostrujaške politike, a ne tek strategija osebujnih desničarskih ekstremista. One su integralni dio razvoja

rumunjske politike nakon definiranja nacionalne države u kojoj su krv, tlo i religija istaknute komponente.

U Rumunjskoj problem, dakle, nije misteriozni izostanak ekstremne desnice, nego nemogućnost da se ekstremno desničarske komponente odvoje od srednjostrujaške politike: gotovo su joj istoznačne i čine njezin suštinski dio.

Cilj srednjostrujaških političara je da zadrže monopol nad ovim diskursom i da ga koriste za vlastitu dobrobit. A to može zbuniti promatrače jer takva strategija zapravo odražava širi politički protekcionizam. Rumunjska ima jedan od najrestriktivnijih zakona o osnivanju političkih stranaka u Europskoj uniji. Ne samo da je broj potpisa potrebnih da bi se osnovala politička organizacija ogroman (a uz to i potpisi se moraju prikupiti razmjerno s brojem stanovništva na teritoriji cijele zemlje), nego je i potrebno priložiti novčani iznos nepristupačan većini ljudi. Prije nekoliko godina bivši je premijer pokušao osnovati vlastitu stranku. No unatoč poznatom imenu i brojnim političkim i ekonomskim vezama, nije bio u mogućnosti prikupiti potreban broj potpisa te je stoga odabrao lakše rješenje: kupio je već postojeću stranku. Obični građani ne mogu to učiniti (osnovati ili naprosto kupiti stranku) pa stoga većina ostaje obespravljena i ne-reprezentirana među postojećom političkom klasom.

Postfašizam

No to također drži ekstremnu desnicu podalje od priznatog spektra političkih stranaka. Bez realne mogućnosti osnivanja stranke, ekstremno desne grupe i iskazi ostaju na razini građanskih inicijativa i NGO-a, baveći se, poput mnogih drugih NGO-a specifičnim pitanjima: borbom protiv prava LGBT osoba, podrškom rehabilitaciji već spomenutog maršala Antonescu i tako dalje. Njihovo prisustvo je jače na virtualnim mrežama gdje zadobiva različite oblike: od sekularnih, nacionalističkih nogometnih huligana do fašističkih kršćanskih nostalgičara za razdobljem između dva svjetska rata ili pak ekološki osviještenih konzervativnih antikapitalista.

Širok raspon ovakvih pogleda i velik broj grupa koje postoje u sjeni organizirane politike postao je vidljiv za vrijeme prosvjeda protiv eksploatacije

rudnika zlata Roşia Montană u jesen 2013. Ova je borba ponudila platformu za ranije nepoznate grupe, ujedinjene protiv zajedničkog neprijatelja u vidu strane korporacije, da izađu na otvoreno i javno zastupaju svoju poziciju. Također je točno da je u nekim slučajevima vlada preuveličavala udio i prisustvo ekstremno desnih elemenata ne bi li diskreditirala prosvjeda. Kritika ekstremne desnice, naročito ona koja obično dolazi s ljevice, bila je tom kontekstu instrumentalizirana protiv samih prosvjeda. Tako srednjostrujaške stranke nastoje kontrolirati ne samo ideologiju ekstremne desnice nego i grupe koje ju prihvaćaju, mobilizirajući ih u svrhu stjecanja kontrole nad političkom situacijom.

Zato je potrebno iz drukčije perspektive razmotriti ova pitanja, naročito u Rumunjskoj gdje će mnogi odveć brzo i lako protumačiti odsustvo ekstremne desnice kao jasan znak duboke ukorijenjenosti europskih vrijednosti i demokracije. Jedna takva korisna perspektiva je i pojam postfašizma Gáspára Miklósa Tamása, definiran kao matrica različitih politika, praksi i ideologija koje nemaju ništa zajedničko s historijskom ostavštinom nacizma kao takvog, već su orijentirane protiv prosvjetiteljske ideje univerzalnog građanstva. U osnovi, postfašizam je političko djelovanje koje određene kategorije ljudi – optužene kao nepoželjne, opasne, bezvrijedne, prljave, potrošne – isključuje iz građanstva, a time, zapravo, i iz kategorije ljudskog bića. Mogu to biti migranti, Romi, siromašni, homoseksualci, žene, Židovi ili za koga god se u nekom trenutku odluči da je otpadnik ili žrtveni jarac.

Komu uopće treba ekstremna desnica u takvom kontekstu? Postfašizam je tiranija same srednjostrujaške politike, njezino osnovno jezgro. Aktualne rasprave o ekstremnoj desnici u Europi (koliko god nužne) ne bi nam smjele skriti napredovanje postfašizma u politici općenito. Iz ove perspektive, Rumunjska je ilustrativan primjer.

S engleskog prevela Milena Ostojić

Bugarski lovci na izbjeglice

Kada su se 2016. godine pojavile prve vijesti o parapolicijskim nasilničkim bandama koje zlostavljaju neregistrirane izbjeglice na bugarsko-turskoj granici, nije trebalo proći dugo prije nego su pripadnici tih grupa postali nove zvijezde europske ekstremno desničarske scene. No njihovo prihvaćanje u domaćem i stranom kontekstu govori nešto i o proturječjima koja su omogućila njihov nastanak.

Stanislav Dodov

Televizijska postaja ZDF (Druga njemačka televizija) šestog je lipnja 2016. emitirala reportažu o paravojnoj grupi, samozvanom Bugarskom vojnom savezu Vasil Levski, snimljenu za vrijeme redovne operacije “lova na migrante” u šumama u blizini turske granice. Prema izvještaju, do početka lipnja te godine u rad sličnih grupa u Bugarskoj uključilo se oko 800 pojedinaca. Sve ove grupe imaju tri zajednička obilježja: protjeruju migrante preko bugarsko-turske granice, provode nezakonita “građanska uhićenja” i pozivaju na navodno samoorganizirani nasilni odgovor na događaje koje smatraju prijetnjom bugarskom nacionalnom identitetu, od “invazije migranata” do korumpiranih oligarhijskih stranaka na vlasti, s ciljem “nacionalnog preporoda”.

Njihova fašistička retorika oslikava “naciju” na udaru “stranih hordi” i međunarodnih urota, a kao jedinu nadu za spas vidi kolektivni nasilni pokret “građana” koji bi preuzeo državu. Internetska stranica Bugarskog vojnog saveza Vasil Levski, jedne od najpoznatijih organizacija što provodi građanska protupravna uhićenja migranata, obiluje takvom retorikom u svakoj objavi.

Organizirane desničarske grupe brzo su postigle međunarodnu ozloglašenost. Uz spomenutu reportažu ZDF-a, Vice je 16. lipnja objavio opsežan članak koji prikazuje svakodnevni život jednog od “očeva” pokreta, Dinka Valeva, lovca na migrante koji “patrolira” na svom motoru s četiri kotača. Global Voices objavio je članak o strategijama obuke i vezama ovih grupa, a

međunarodna potpora njihovom djelovanju rasla je zahvaljujući između ostalog i pozivu što ga je svim muškarcima u Europi uputila Tatjana Festerling, bivša predvodnica njemačke antimuslimanske organizacije Pegida, u kojem od njih zahtjeva da podrže bugarske parapolijske grupe u zaštiti “Tvrđave Europe”.

No kako su ove grupe tako brzo privukle nove članove i stekle publicitet? Koji su stvarni faktori, tj. situacije i odnosi, barem u Bugarskoj, koje su omogućile brzi rast ovog pokreta? Parapolijske grupe prvi su put javno objavile svoje djelovanje 18. veljače 2016. amaterskom video snimkom što prikazuje scene izbjeglica kako svezane leže na zemlji u šumi. U snimci, Dinko Valev, nedugo potom proglašen bugarskim superherojem, prepričava svoj prvi susret s migrantima i patriotski instinkt koji ga je ponukao da ih sveže i privede graničnoj policiji te tako ispuni svoju građansku dužnost. Uslijedile su dosta neodređene negativne reakcije na ovaj čin, ali kritičke analize najvećih medija i osude popularnih novinara, aktivista i političara stigle su tek mnogo kasnije, u travnju, kada se u javnosti pojavio drugi sličan slučaj koji je uključivao druge nasilničke bande.

Prema Polini Paunovoj, poznatoj liberalnoj novinarki, neodređena reakcija države i vrlo blaga osuda “građanskih uhićenja”, bila je diktirana stavovima zapadnih medija a nije proizašla iz prihvaćanja vrijednosti “prave” demokratske države. Jer, kao što kaže Paunova, mi još ne govorimo o “vrijednostima kao što je poštivanje različitosti”, koje su, za razliku od Europe, u Bugarskoj nepostojeće, čak se ne može ni reći kako su “osjetila političara i novinara” samo otupjela – ona se tek “trebaju razviti”.

Ovakav tranzicijsko-evolucionarni pristup široko je rasprostranjen među liberalnom inteligencijom. Novinar Samuil Petnakov, na primjer, objašnjava kako “[mi] još uvijek prihvaćamo sve one koji se ponašaju kao parapiteci”, referirajući se na izumrlu vrstu majmuna i prefiks para- iz riječi paravojno, “koji tek trebaju proći kroz evolucijski proces, evoluciju s kojom dolazi osjećaj za ljudsko dostojanstvo i impuls za njegovim očuvanjem, umjesto da im dopustimo da nas pretvore u majmune”.

Nedaće “mentaliteta”

I drugi autori gorljivo zastupaju tezu o evolucionarnoj nerazvijenosti bugarske nacionalne države, koja navodno omogućuje takve antieuropske prakse, često se pozivajući na odjeke prošlosti. Konzervativna intelektuala Theodora Dimova tvrdi da je “točno da našom državom vladaju bezakonje i nekažnjivost te da građani imaju pravo štiti svoju državu, svoju imovinu i život. Građani ne bi smjeli biti pasivni pred kršenjima zakona”, kaže Dimova, implicitno se referirajući na neregistrirane prelaskе granice. “Uvijek smo razjedinjeni”, nastavlja intelektuala. “Polovica Bugara slavi Dinka, a druga polovica ga odbacuje”, što sugerira kako tobože postoji potreba za većim nacionalnim jedinstvom, u ovom ili onom obliku. Dimova fenomen objašnjava održanjem specifičnih nacionalnih karakteristika, tobože zacementiranih za vrijeme komunističke vladavine, koja onemogućavaju žuđenu evoluciju. Za primjer uzima Atanasa Stojkov-Premjanata – komunistu i gerilcu iz dvadesetih godina prošlog stoljeća kojega je Bugarska komunistička partija slavila kao heroja, a koji je djelovao na istom šumskom području, dijelu planine Strandža, gdje djeluje i Dinko Valev. Dimova dakle smatra da isti “mentalitet” u 2016. godini još uvijek dominira javnim životom.

S druge strane, u članku Deutsche Wellea na bugarskom, Haralan Aleksandrov, slavni kulturni antropolog, odbija tezu da je egzibicionističko-voajerska kultura (čiji su primjer i protupravna uhićenja i ponižavanja ljudi koja se bilježe kamerama) produkt samo “bugarske gluposti”. No istodobno smatra kako “se drugdje potiču prestiž, status, znanje i bogatstvo, [dok] mi potičemo obično divljaštvo, i to samo zato što je u glavama nekih ljudi prestižno biti okrutan, primitivan i grub prema slabijima. Skandalozni selfiji samo ocrtavaju i približavaju neke lokalne kulturne fenomene koji inače ostaju nevidljivi”.

Drugim riječima, velik i utjecajan dio dominantnog diskursa koji kritizira pojavu i aktivnosti parapolijskih grupa krivnju traži u kulturi, nacionalnom mentalitetu, komunističkoj prošlosti, procesu tranzicije bez kraja te naposljetku našoj zaostaloj evoluciji.

Dobra građanska praksa

Postoje i akteri koji eksplicitnije tvrde da institucije ne obavljaju svoj posao kriminaliziranja i kažnjavanja ovih grupa, među kojima je najglasniji Bugarski helsinški odbor (BHO), koji je promptno reagirao na Dinkov video i njegove pozive na pridruživanje samoorganiziranim četama “lovaca na migrante”. No ova prozivanja države ipak u pravilu ostaju na optužbi za nesposobnost i ne idu dalje od ideje “nedostatnosti”. Slično kao kod Paunove, ovdje dominira ideja o “funkcionalnoj nepismenosti o načinu na koji funkcionira država”, čime se sugerira da država može funkcionirati samo na određen (liberalan) način, pri čemu svi ostali načini nisu državni. Ovakvi stavovi međutim promašuju nekoliko ključnih točaka i ne razjašnjavaju razvoj spomenutih događaja iz 2016., osobito odgovor države na tendenciju rasta nasilničkih bandi “lovaca na migrante”.

Ministrica unutarnjih poslova Rumjana Bačvarova u ožujku 2016. priznala je kako do tog trenutka (dakle gotovo mjesec dana) policijske snage nisu poduzele nikakve mjere u slučajevima “građanskih uhićenja”, unatoč raširenosti popularnog videa s Dinkom Valevom. Pri tome ona klasificira Valevov čin kao iznimku, tvrdeći kako se ne radi o učestaloj praksi. Zatim je ravnatelj granične policije Antonio Angelov šestog travnja službeno dodijelio simboličnu nagradu još jednoj parapolicijskoj grupi – Organizaciji za zaštitu bugarskih građana, a sljedećeg je dana na nacionalnoj televiziji objavio da je policija spremna i voljna surađivati s njima.

U intervjuu objavljenom 15. travnja, ravnatelj područnog odjela granične policije u Elhovu, Radoslav Sotirov, više je puta ustvrdio da ove patrole nemaju pravo provoditi uhićenja, no ipak je predložio da “volonteri” nastave raditi, ali uz dodatak da se trebaju ponašati kao građani, a ne kao lovci. Ponudio je i konkretne motive za suradnju policije i parapolicijskih grupa, kao i specifične upute o tome kako bi se ona trebala provoditi. Istog mjeseca, agencija “Alpha Research”, jedna od vodećih agencija za istraživanje javnog mnijenja u zemlji, provela je ispitivanje postavljajući pitanje Odobravate li građanska uhićenja izbjeglica?, pri čemu je da odgovorilo 29,4% ispitanika, dok je 25,4% odgovorilo uglavnom da.

Ruska veza

Na skupu ekstremno desničarske stranke VMRO – Bugarski nacionalni pokret (inače članice vladajuće koalicije) održanom 17. travnja, Georgi Parvanov, bivši predsjednik republike iz redova Bugarske socijalističke stranke, a sadašnji vođa stranke “lijevog centra” pod nazivom Alternativa za bugarski preporod, pozvao je na zakonske promjene koje bi omogućile “stvaranje civilne straže s jasnim odgovornostima koja bi pružila potporu upravljanju migrantskim valom na bugarsko-turskoj granici”, i istodobno pozvao ovu stranku da zajedno predlože kandidata na narednim predsjedničkim izborima.

Parvanov nije usamljen u ovim zahtjevima. Predstavnik Demokrata za snažnu Bugarsku (stranke sljednice prve desničarske vlade nakon pada socijalističkog režima 1989. godine) izjavio je za parlamentarnom govornicom “ako postoje ljudi koji, kao građani, žele ispuniti svoju ustavnu dužnost osiguravanja granice, potrebno je da država preuzme organizaciju i pokroviteljstvo tog procesa, umjesto da dozvoljava samoinicijativu”. No ovaj konsenzus ljevice i desnice o pravu nasilničkih grupa da glume snage reda kasnije je ipak djelomično narušen, iz sasvim neočekivanog razloga. Pokazalo se naime da su mnoge od ovih grupa usko povezane sa službama Ruske Federacije.

To je prvi priznao Ilijan Vasilev, bivši bugarski ambasador u Rusiji koji tvrdi da se u osnovi radi o samo dvije grupe, ali i tisućama uključenih građana, što su brojke koje donekle proturječe informacijama ranije objavljenim u medijima. Bojko Stankušev, direktor centra za odnose s javnošću Ministarstva unutarnjih poslova, kasnije je potvrdio informaciju o “ruskoj vezi”. Vojni savez Vasil Levski i s njim povezani Bugarski narodni pokret Šipka – dvije glavne paravojne organizacije uključene u nasilničke prakse – navodno su dobile potporu ruskih agenata u zemlji, čiji je cilj bio “da se [javnost] uvjeri kako država ne može ispunjavati svoje dužnosti u zaštiti granice [...] Plan je kroz populističku propagandu uzdrmati postojeći ustavni poredak i dovesti do toga da zemlja postane ovisna o trenutnim moskovskim vladarima”. Zbog toga, tvrdi predstavnik policije, “ovi ljudi nisu patrioti” i postavlja pitanje

“kojim su nas zaslugama i uslugama oni zadužili?”

Uspon ka vlasti

Stvar se dakle teško može objasniti nekom “neadekvatnošću” države koja je, uostalom, uporno slala sasvim proturječne poruke: od nepristranosti, preko građanske dužnosti do zaziva zakonskih promjena. Naposljetku, kao što smo vidjeli, upozorenja liberalnih kritičara o neadekvatnosti države nisu sasvim različita od argumentacije nasilničkih bandi koje tobože kompenziraju državne nedostatke “na terenu”. Posljednji pokušaji da se oslabi utjecaj ovih grupa preko njihovog povezivanja s Rusijom (bile te veze stvarne ili ne) zapravo su nastojali premostiti jaz između liberalnih i nacionalističkih pozicija, jer su i jedne i druge vrlo skeptične prema Rusiji kao nekakvoj tobožnjoj sljednici komunističkih ideja.

Ono što je gotovo sigurno je da daleko od očiju kamera i medijskih komentatora utjecaj i snaga ovih grupa nisu toliko veliki. Zato je njihov utjecaj na način na koji se u Bugarskoj razumiju uloga države, rasizam i migracije važniji od njihovog djelovanja “na terenu”. Za grupe koje su ponukale ključne aktere bugarske politike na dalekosežna obećanja uopće nije poznato tko su im članovi, iako su neke od njih čak i registrirane kao udruge. Istodobno, povremeno su objavljivane i izjave lokalnog stanovništva koje je za parapolicijske grupe pokazivalo znatno manje simpatija nego što to sugerira spomenuto istraživanje javnog mnijenja. No legitimacija koju “građanskoj” direktnoj akciji daju političari i komentatori svakako doprinosi normalizaciji ovog fenomena.

U toj nas situaciji ne treba toliko iznenaditi činjenica da je “desni centar”, odnosno stranka Građani za europski razvoj Bugarske, vladu formirao uz potporu liberalnih stranaka i parlamentarne ekstremne desnice ujedinjene u tzv. Patriotsku frontu. U usponu ekstremista na vlast nemalu su ulogu odigrali spomenuti liberalni komentatori, koji su se pokazali spremnima obaviti njezin ideološki prljavi posao.

S engleskog prevela Lahorka Nikolovski

Nova lica fašizma u Sloveniji

Slovenija se često ističe kao priča o uspjehu među postjugoslavenskim republikama. Osim što je percipirana kao jedna od ekonomski najuspješnijih tranzicijskih zemalja, Slovenija se također doživljava kao zemlja imuna na politički ekstremizam. “Izbjeglički val” 2015. godine, unatoč svojoj kratkotrajnosti i nikakvom utjecaju na demografiju Slovenije, ipak je značajno promijenio političku retoriku u toj zemlji. Fraze nekada ograničene na malene (iako agresivne) nacističke grupe postale su znatno prihvatljivije širim segmentima stanovništva. Istodobno, odgovori koji bi trebali suzbiti te tendencije pokazuju se sasvim neadekvatnima.

Tjaša Pureber

Istovremena masovna okupljanja diljem zemlje, koja uključuju i velik broj prosvjednika u malim gradovima i selima, visok stupanj nepovjerenja u institucionalnu politiku i disperzirana mobilizacija putem društvenih mreža bila su neka od ključnih obilježja masovnih prosvjeda u zimu 2012./2013. godine. Prosvjedi nazvani “sveslovenskim ustankom” bili su otvoreni, anti-autoritarni pa čak i antikapitalistički, i znatno su pridonijeli padu desničarskog premijera Janeza Janše i njegove vlade. U zimu 2016. godine, u vrijeme takozvane “migrantske krize”, ovo su bile i karakteristike vala prosvjeda koji su se umalo pretvorili u najveću desničarsku pobunu ikada viđenu u Sloveniji, a koje je snažno podupirala ista politička stranka koja je prije tri godine pala zahvaljujući javnom pritisku.

U isto vrijeme kada ekstremna desnica u Sloveniji mijenja svoje lice – od organiziranih malih neonacističkih grupa do općeprihvaćenih “patriotskih” pokreta – svjedočimo i radikalizaciji koja vodi sve većoj agresivnosti starih i novih organiziranih fašista. Što se promijenilo i kakvi bi mogli biti potencijalni odgovori na nove oblike fašizma?

Pozadinska priča

Organizirane politike mržnje – kako političkih stranaka, tako i organiziranih

neonacističkih grupa – nisu nova pojava u Sloveniji i bile su integralni dio tranzicije. Što se tiče organiziranih neonacističkih grupa, njihov se porast bilježi od devedesetih godina prošlog stoljeća, a njihove su politike obuhvaćale aktivnosti od zatvorenih koncerata do otvorenih javnih napada na anarhiste, antikapitaliste i antirasiste, njihove organizacije i strukture. Mnogi od ovih napada su u javnosti prošli nezapaženo ili pak bili okarakterizirani kao obično ulično nasilje, iako su neki od njih zadobili veću pažnju, poput rasističkog napada na jednu osobu 2001. i napada na LGBT klub i jednog novinara u Ljubljani 2009. godine.

Unatoč stalnim pokušajima desnog spektra institucionalne politike (koje možemo pratiti od kasnih osamdesetih godina) da stvori patriotske osjećaje prema novorođenoj slovenskoj državi i njenim simbolima, patriotizam za većinu ljudi nije nužno predstavljao očiti izbor. Ovo se polako počelo mijenjati kroz komercijalni sport, brojne granične konflikte s Hrvatskom u prvom desetljeću 21. stoljeća te polagano prodiranje patriotskih tema u javnu sferu, čak i u škole i vrtiće. To je s vremenom pridonijelo usponu nekolicine patriotskih organizacija koje su manje radikalne u svom nastupu: od akcija koje poduzimaju na ulicama, do načina na koji se javno odijevaju, i posebno u smislu stavova koje izražavaju. Posljedično, one regrutiraju mnogo širu populaciju, osobito među mladima. Njihove su politike mržnje slične onima neonacističkih grupa, ali su počele zadobivati javno mnogo prihvatljiviji oblik, pa zato takve organizacije polako postaju legitimnim partnerima u javnom diskursu, kandidirajući se za javne pozicije i participirajući u medijima.

Te su “patriotske” grupe 2009. godine pokušale promovirati mržnju prema muslimanima i organizirati prosvjed protiv izgradnje prve džamije u Ljubljani, ali zaustavile su ih aktivnosti širokog Antifašističkog fronta u koji je bio uključen velik broj različitih aktera koji su se borili za otvoren i tolerantan grad. U isto smo vrijeme svjedočili i “samoorganiziranoj” mržnji, osobito 2006. godine kada je organizirana grupa stanovnika sela Ambrus (a onda i nekih drugih mjesta) u pravom pogromu prognala romsku obitelj Strojjan u šumu.

Unatoč tome što su novinari uporno izvještavali o vezama najvećih desničar-

skih stranaka i članova organiziranih neonacističkih grupa, važno je ne donositi zaključke koji bi vodili teorijama zavjere. Organizirana mržnja na ulicama Slovenije uglavnom je autonomna, ali ju svakako potiče opći “duh vremena” u institucionalnom političkom okruženju gdje desničarski političari desetljećima konzistentno temelje svoje politike na agendi usmjerenoj protiv LGBT zajednice (zabranjujući posvajanje, brak...), Roma, migranata itd.

Zatvaranje Slovenije za migrante

U jesen 2015. godine, kada su dužnosnici Europske unije proglasili izvanredno stanje na Balkanu zbog pojačanog migracijskog toka, Slovenija je postala centralna figura u razgovorima o zatvaranju takozvane Balkanske rute. Čim je Mađarska zatvorila svoje granice, Slovenija je postala glavna tranzitna točka i druga zemlja u Europi koja je svoju južnu granicu zatvorila bodljikavom žicom, potičući susjedne države bivše Jugoslavije da također obustave transport migranata. Ovime je upravljala slovenska politička stranka koja je izbore osvojila s centrističkom agendom vladavine zakona i ljudskih prava. Čim je počela takozvana “kriza”, vladajući su prihvatili diskurs sigurnosti i straha, disciplinirajući uglavnom domaću populaciju stvaranjem vanjskog neprijatelja u liku migranta. Aktivno su pridonijeli situaciji koja je otvorila prostor za izravniju retoriku mržnje, a zatim i djelovanje, kako desničarskih političkih stranaka, organiziranih fašista i patriotskih grupa, tako i manje ili više samoorganiziranih građana radikaliziranih antimigrantskim diskursom.

Kada je u siječnju i veljači 2016. godine slovenska vlada počela tražiti mjesta za potencijalne izbjegličke centre u manjim gradovima diljem zemlje, dijelovi populacije su se počeli mobilizirati putem društvenih mreža. Zaredali su se prosvjedi u malim mjestima u kojima nikad ranije nije bilo protestnih aktivnosti. U Kidričevu je prosvjedovalo 300 ljudi, 200 u Vrhniki, 300 u Lenartu, 3000 u Šenčuru (koji ukupno broji 3121 stanovnika), a svi su se ovi prosvjedi održali u periodu kraćem od tri tjedna. Unatoč prisutnosti poznatih političara iz desničarskih stranaka i plaćenim autobusima (na prosvjedima su se mogla vidjeti i obilježja te lideri patriotskih i fašističkih grupa), većina je prosvjednika bila samoorganizirana.

U isto se vrijeme mogla primijetiti i pojačana nasilna prisutnost fašističkih grupa na ulicama – autonomni skvot Sokolski dom u Novom mestu u kojem se prikupljala hrana i odjeća za izbjeglice napadnut je nekoliko puta, uključujući napad molotovljevim koktelom, u Ljubljani su se pojavili grafiti koji su pozivali na silovanje ljevičarki (koje podupiru migrante), a kasnije, u lipnju 2016. godine, došlo je do organiziranog, masovnog neonacističkog napada na Autonomnu tvornicu Rog, jedno od rijetkih mjesta u Ljubljani gdje su migranti samoorganizirani i gdje slobodno mogu provoditi svoje vrijeme i aktivnosti (iako je sam napad bio usko povezan i s pokušajem deložacije Roga).

Otpor politikama mržnje

Slično kao 2009. godine, zamah desničarskih javnih aktivnosti 2016. ponovno su zaustavili antifašistički prosvjedi, osobito kada su krajem veljače obje grupe – Antirasistički front i desničari – organizirale prosvjede u istoj ulici, ispred centra za tražitelje azila u Ljubljani. Antifašistički je prosvjed na ulice privukao veću masu ljudi, od aktivista preko kulturnih radnika do samih migranata, dok je desničarski prosvjed uključivao različite grupe, od “zabrinutih” starijih građana do neonacista, mobiliziranih putem društvenih medija patriotskom antimigrantskom retorikom.

Posljedice prosvjeda bile su dvojake. S jedne je strane došlo do javne podrške zaustavljanju uspona fašističkih politika u Sloveniji. S druge, u parlamentu se ponovno raspravljalo o navodnom ljevičarskom nasilju i ekstremizmu. Odgovor institucionalne ljevice bio je prihvatiti ovu igru dvaju suprotnih ekstrema i umjesto zagovaranja otvorenog i inkluzivnog društva, sudjelovati u raspravama o ekstremizmu u Sloveniji, pokušavajući ukazati na problem desničarskog ekstremizma.

Oснаživanje antiextremističkih zakona opća je agenda, kako u Sloveniji tako i u Europi, što često rezultira strožim zakonima koji policiji daju veće ovlasti u nadzoru društvenih pokreta. To međutim često rezultira optužbama npr. anarhista za terorizam, a rijetko, ako ikada, progonu desničarskog ekstremizma protiv kojega bi zakoni trebali biti usmjereni. U svakom slučaju, ostaje činjenica da je 2015. godinu obilježio najveći rast ne samo desničarske

retorike, nego i brojnosti agresivnih fašističkih aktivnosti koji smo do sada vidjeli. Kao i u ostatku Europe, u Sloveniji su antimigrantski i antimuslimanski osjećaji dali zamaha desnici u kreiranju institucionalnih politika, ali i na ulicama. Više se očito ne radi (samo) o klasičnim neonacističkim grupama ili desničarskim političarima.

Zajednica privilegiranih

U prošlosti su odgovori ljevice na ovakve prijetnje bili jednostavni. Na vlast bi se pokušalo dovesti lijeve stranke, koje bi problem pokušale riješiti zakonskim putem, odnosno kriminalizacijom fašizma. Ovo je neko vrijeme možda i bila djelomično uspješna taktika za privilegirane (bijelce, muškarce s čistim papirima), dok su ljudi na marginama društva nastavljali biti metom fašističkog nasilja. Danas, kao posljedica ekonomske krize, politike mržnje šire se kroz širi spektar društva, gdje mlade majke, naši susjedi, školski kolege i učitelji marširaju uz bok neonacistima pod patriotskim zastavama i sloganima koji pozivaju na očuvanje naše "autentične" kulture. Čudovište je pušteno iz kaveza, a institucionalne politike na to nemaju odgovora.

Kao i u ostatku Europe, novo lice fašizma počinje stvarati situaciju u kojoj se Slovenija pokušava očuvati kao zatvorena zajednica privilegiranih. Također, kako bi se opravdale ove ideje, koristi se jezik vlasništva. Slovenske su vlasti prvo istakle pravo na svoj teritorij – gradnjom žice kako bi se zaštitila granica – a njihovi su partneri u desničarskim političkim strankama i patriotskim grupama promovirali ideju o ugroženosti slovenskih društvenih odnosa od strane migranata koji navodno žele preoteti njihove poslove, žene, kulturu, vrijednosti. Ove grupe sebe postavljaju u poziciju autoriteta koji određuje uvjete za sve ostale u Sloveniji. Posljedično, borba protiv takvih autoritarnih politika mržnje, koje ne izvire samo iz nekolicine neonacističkih grupa ili čak desničarskih političkih stranaka, može se provesti samo disperziranom antiautoritarnom borbom odozdo.

Ipak, pitanje koje takvi pokreti – koji se još nisu pokazali uspješnima – trebaju postaviti je kako pokazati što znači boriti se protiv uspona fašizma u društvu. Kako razviti taktike i otvorene političke prostore u kojima ljudi koje ne privlače politike mržnje, no kojima u borbi protiv njih nedostaju suborci,

mogu pronaći jedni druge? Ovo je još kritičnije u situaciji u kojoj taktike ljevičarskih pokreta, kao što smo vidjeli u Sloveniji, lako mogu preuzeti i samoorganizirane fašističke skupine. Zadatak je dakle i borba za ideje, principe, i konkretni politički sadržaj antiautoritarnih otvorenih politika koje imaju potencijal mobilizacije protiv rastuće mržnje u našem društvu.

S engleskog prevela Lahorka Nikolovski

Živimo u opasnim vremenima

Diljem Europe, već dugi niz godina svjedočimo usponu radikalno desnih stranaka. Jedan od najznačajnijih primjera predstavlja Austrija u kojoj je radikalna desnica postala dio vladajuće koalicije nakon posljednjih izbora 2017. godine. Sve upućuje na to da se ne radi o prolaznom fenomenu, već da smo suočeni s fundamentalnim političkim promjenama koje će imati trajne posljedice. Jedna od njih je normalizacija radikalne desnice čija prisutnost u vladama članica Europske unije više ne uznemiruje europski establišment

Walter Baier

Više ne možemo interpretirati napredovanje radikalno desnih stranaka u Europi kao sporadičan fenomen ograničen na nekoliko pojedinih zemalja. Ono predstavlja trend koji se širi diljem kontinenta. U posljednjih petnaest godina, udio zastupnika radikalno desnih stranaka u Europskom parlamentu se više nego udvostručio.

Postoje tri nova elementa koji se mogu uočiti dok se približavamo sljedećim izborima za Europski parlament. Prvo, na nacionalnim izborima održanim u pojedinim članicama Europske unije 2017. i 2018. godine, radikalno desne stranke su u apsolutnim brojevima povećale broj osvojenih glasova s 10.3 na 22.14 milijuna – više nego dvostruko.¹ Drugo, poduzeti su veliki naponi kako bi se ostvarilo jedinstvo većine radikalno desnih zastupnika, koji su zasad podijeljeni u tri različite grupe u Europskom parlamentu: Europski konzervativci i reformisti, Europa slobode i direktne demokracije i Europa nacija i sloboda. I na kraju, u svjetlu pokretanja disciplinskih procedura protiv Poljske i Mađarske zbog narušavanja ugovora Europske unije, nije nemoguće da će zastupnici vladajućih partija ove dvije zemlje, Prava i pravедnosti i Fidesza, biti posebno zainteresirani za formiranje takve nove parlamentarne grupacije.

1 Ove brojke ne uključuju izbore u Švedskoj održane 9. septembra 2018. Na njima su Švedski demokrati povećali svoju podršku s 13 na 18 posto.

Austrijski primjer

Neki aspekti austrijskog “slučaja” mogu se smatrati paradigmatiskim za put radikalne desnice do vlasti. Formiranje zajedničke vlade Austrijske narodne stranke (ÖVP) i Slobodarske stranke Austrije (FPÖ) predstavlja rez u postratnoj povijesti Austrije. Ipak, treba napomenuti da je dvije trećine ÖVP-ovih i FPÖ-ovih izbornih dobitaka došlo od bivših birača dviju populističkih, desničarskih stranaka koje se nisu natjecale na posljednjim izborima. Migracija birača od opozicijskih stranaka prema dvama desnim strankama koje sada čine vladajuću koaliciju nije prešla tri i pol posto.

Tako je opći zaokret udesno uglavnom uzrokovan ovom relativno malom promjenom biračkog raspoloženja. Ipak, posljedice su doista izuzetno značajne. SPÖ (Socijaldemokratska partija Austrije) iznenada više ne drži premijersko mjesto, što je činio tijekom 41 od 47 godina, otkad je Bruno Kreisky pobijedio na izborima 1970. Dok je FPÖ ponovno postao dio vlade, Zeleni su ostali van parlamenta po prvi puta u posljednjih 31 godinu. S 53 posto glasova i 622 posto zastupničkih mjesta, ÖVP i FPÖ su se približili dvotrećinskoj većini potrebnoj za izglasavanje ustavnih promjena. Ovo bi mogao biti početak rekonstrukcije čitavog političkog sistema Druge Austrijske Republike, što austrijski suvremeni povjesničar Gerhard Botz primjereno naziva “iliberalno-neoliberalnom točkom preokreta”.²

U politologiji, populizam je definiran kao slabo utemeljena (*thin-centred*) ideologija. Međutim, FPÖ je izuzetno ideologizirana stranka. Ono što je kod njega populističko je politički stil. U usporedbi s 2000. godinom, kada je pod vodstvom Jörga Haidera po prvi puta ušao u vladu s ÖVP-om, FPÖ se pomaknuo snažnije udesno. Prema istraživanju Arhiva austrijskog otpora (Dokumentationsarchiv des Österreichischen Widerstands), dvadeset od pedeset i jednog člana parlamenta iz ove stranke pripada njemačkim nacionalističkim bratstvima.³

2 Gerhard Botz, “Es gibt eine neoliberale-illiberale Wende”, *Der Standard*, 20 October 2017., <http://derstandard.at/2000066398076/Es-gibt-eine-illiberal-neoliberale-Wende>

3 Kurier.at (25. oktobar 2017.), “So national wird der neue Nationalrat”, <https://kurier.at/politik/inland/fpoe-und-die-burschenschaften-so-national-wird-der-neue-nationalrat/294.000.877>

FPÖ se često identificira s “nacionalnim kampom” koji je postojao između dva svjetska rata. Radi se o paradoksu. Nacija prema kojoj “nacionalni” kamp u Austriji osjeća pripadnost nije njegova vlastita, već njemačka nacija. U stranačkom programu nastalom 2011. Austrijancima čiji je materinski jezik njemački obraća se kao pripadnicima “njemačke kulturne i etničke zajednice”.⁴ Njemačka nacionalna perspektiva povezuje FPÖ sa supkulturom “njemačkih bratstava”, tradicionalističkih klubova i časopisa nove desnice koji predstavljaju poligon za ekstremnu desnicu i neonacističku agitaciju u zemlji te su također mjesto regrutacije njihovih intelektualnih elita.⁵

U kontinuitetu s razdobljem nacizma i denacifikacije, njemački nacionalizam danas i dalje predstavlja dio austrijskih elita, štoviše on je odraz rastućeg utjecaja njemačkog kapitala u ekonomiji i kulturi zemlje. Među sveučilišnim profesorima koji predaju u Austriji, njih 27.4 posto dolazi iz Njemačke. Na Sveučilištu u Beču oni čine gotovo 40 posto.⁶ “Internacionalizacija sveučilišnog kadra u mnogim slučajevima znači ‘germanizaciju’”, primijetili su istraživači iz Universitätätkonferenza (Unikoa).

Nestabilna ravnoteža

Ako je na vladin ideološki program disproporcionalno velik utjecaj imao FPÖ, onda je neoliberalna ortodoksija programskog poglavlja o ekonomskoj i financijskoj politici imala pečat ÖVP-a. Autor uredničkog komentara iz prokorporativnih, konzervativnih dnevnih novina *Die Presse* u pravu je kada piše da vladin program korespondira s “onime što se može očekivati od vlade koja stoji desno od centra: manje države u poduzetničkom natjecanju, više države u održavanju javne sigurnosti. Tirkizno-plava vlada se u tome ne razlikuje pretjerano od srednje struje europskih vlada koje predvode konzerva-

4 Parteiprogramm der Freiheitlichen Partei (FPÖ), usvojen na federalnom partijskom kongresu 18. juna 2011. u Grazu, https://www.fpoe.at/fileadmin/user_upload/www.fpoe.at/dokumente/2015/2011_graz_parteiprogramm_web.pdf

5 Anton Pelinka, “Die FPÖ im internationalen Vergleich”, conflict & communication online, 1/1 2002, www.cco.regener-online.de/2002_1/pdf_2002_1/pelinka.pdf

6 Bernadette Bayrhammer, “Jeder vierte Professor ist Deutscher”, *Die Presse*, 14. februar 2017., <http://die-presse.com/home/bildung/universitaet/5169827/Jeder-vierte-Professor-ist-Deutscher>

tivci”.⁷ To znači jasnu podjelu rada aktualnog režima: FPÖ je zadužen za one poslove gdje se traži “više države”, a ÖVP vodi glavnu riječ u onim sferama gdje se očekuje “manje države”.

U pogledu socijalne strukture, elektorat FPÖ-a sličan je usporedivim desničarskim strankama u Europi: FPÖ osvaja većinu među radnicima i niže pozicioniranim zaposlenicima, onima s osnovnim i strukovnim obrazovanjem te među ljudima u bivšim industrijskim regijama izvan urbanih aglomeracija. Ovaj dio populacije, koji je razvoj situacije proteklih godina doživio kao “pretežno negativan” i stanje u zemlji ocjenjuje kao “prilično nepravedno”,⁸ može očekivati samo daljnje pogoršanje kvalitete svog života uslijed deregulacije i rezova najavljenih u vladinom programu.

Vlada se nada da će joj ekonomski rast omogućiti postupnu implementaciju planiranih intervencija u sustav socijalne sigurnosti, tako da se efekti neće odmah osjetiti i neće istovremeno pogoditi sve zahvaćene dijelove populacije.

Gdje je ljevica?

Tradicionalna radnička stranka, SPÖ, izgubila je 11 posto glasova u korist FPÖ-a. Usprkos tome, SPÖ je zadržao svoj udio glasova jer je navedene gubitke kompenzirao preotimanjem bivših glasača Zelenih.⁹ No problem je upravo u tome: koliko se SPÖ pokazao nesposobnim oduprijeti usponu desnice, toliko je bio uspješan u nanošenju štete ljevici. Izborna koalicija Komunističke partije Austrije (KPÖ) i Mladih zelenih (nekadašnje mladeži Zelenih) također je postala žrtvom ovog procesa. I ona je doživjela neuspjeh u političkoj klimi u najvećoj mjeri determiniranoj brigom oko prijetće desničarske koalicije u usponu.

7 Oliver Pink, “Dieser Weg wird kein linker sein” (editorial), *Die Presse*, 20. decembar 2017., https://die-presse.com/home/meinung/kommentare/leitartikel/5341956/Leitartikel_Dieser-Weg-wird-kein-linker-sein?from=suche.intern.portal

8 SORA, *Wahlanalyse Nationalratswahl 2017*, <http://strategieanalysen.at/wp-content/uploads/2017/10/ISA-SORA-Wahlanalyse-NRW2017-2.pdf>

9 SORA, *Nationalratswahl 2017: Wählerstromanalyse*, <http://www.sora.at/themen/wahlverhalten/wahlanalysen/waehlerstromanalysen/nrw17.html>

Pogledamo li širu, europsku sliku situacija je djelomično drugačija. “Radikalna ljevica”, odnosno stranke koje se nalaze lijevo od socijaldemokrata i zelenih, povećala je svoju podršku u posljednjem izbornom ciklusu s 9.4 na 10.7 milijuna.¹⁰ Ipak, treba primijetiti da se u istom razdoblju podrška strankama radikalne desnice, kako smo već istaknuli, više nego udvostručila, skočivši na preko 22 milijuna birača. Znači li to da trenutno gledamo ponavljanje međuratnog kriznog scenarija asimetrične polarizacije, nedvojbeno nagnute udesno?

Radikalna desnica imat će jednu od najsnažnijih grupacija u Europskom parlamentu. Neoliberalne elite, čini se, ignoriraju ovu evoluciju i nastavljaju s istim politikama koje su dovele europske integracije u današnju krizu. U takvom kontekstu, dijeljenje i fragmentacija ljevice bila bi politički neodgovorna. Svi moramo raditi na postizanju što je moguće šireg političkog jedinstva.

S engleskog prevela Anja Vladislavljević

¹⁰ These figures also without counting Sweden.

Biografije

Walter Baier je ekonomist iz Beča. Bio je rukovodilac Komunističke partije Austrije (KPÖ) od 1994. do 2006. Radio je kao urednik austrijskog tjednika *Volksstimme*, a od 2007. je koordinator mreže *transform! europe*.

Stanislav Dodov studira filozofiju i neobične puteve obrazovnih politika. Član je aktivističkog časopisa dVERSIA.net koji se bavi radikalnom politikom.

Rade Dragojević je hrvatski novinar. Diplomirao je sociologiju na Sveučilištu u Zagrebu. Novinarsku karijeru je započeo 1990. na Hrvatskoj radio televiziji, Feral Tribuneu i Novom listu. Bio je glavni urednik tjednika *Novosti*.

Angelina Giannopoulou je politologinja iz Atene, voditeljica projekta "Europska integracija i strateške perspektive radikalne ljevice" za *transform! Europe* i istraživačica na Insitutu Nicos Poulantzas.

Nenad Glišić je pisac, aktivista i novinar iz Kragujevca, urednik književnog programa u Studentskom kulturnom centru (SKC) Kragujevac. Objavio je 13 beletrističkih i jednu publicističku knjigu.

Dinko Kreho je pisac, književni kritičar i kulturni radnik koji živi u Zagrebu. Redovni je suradnik tjednika *Novosti* i websitea *Booksa*.

Tadej Kurepa je novinar i politikolog koji živi i radi u Beogradu. Član je anarhosindikalističke grupe *Klasna solidarnost*. Zagovara uspostavljanje novog društva koje će biti bazirano na individualnoj i kolektivnoj slobodi, ravnopravnosti, solidarnosti i međusobnoj pomoći. Oblast njegovog najužeg interesovanja je kinematografija kao sredstvo političke komunikacije i uloga filma u mogućim društvenim promenama. Autor je i urednik vebajta <http://politfilm.com>

Miloš Perović je sociolog i doktorand na Odseku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Dugogodišnji je levičarski i antifašistički aktivista.

Florin Poenaru je doktorirao socijalnu antropologiju na Central European University u Budimpešti. Bio je gost istraživač na City University of New

York kao Fulbrightov stipendist. Bavi se pitanjima vezanim uz klasu, postso- cijalizam i teorije povijesti. Jedan je od urednika CriticAtaca, suosnivač Left- Easta i redovni suradnik portala Bilten. Njegova posljednja knjiga je *Locuri comune: clasă, anti-comunism, stânga*, Tact, 2017.

Tjaša Pureber je politologinja i novinarka iz Ljubljane. Bavi se istraživan- jem društvenih pokreta.

Artan Sadiku je aktivist iz Skopja i doktorand političke filozofije. Glavni interesi su mu teorije subjekta, feminizam i radikalna prakse u politici i um- jetnosti. Radi na Institutu za društvena i humanistička istraživanja u Skopju.

